చరణదాసులు

పురాణం సూర్యప్రకాశరావు

బైట వాన హోరుమంటూ ఒకటే రొద. వాన చినుకులు మూసిఉన్న కిటికీ రెక్కల్ని బలంగా మొత్తుతున్నాయి. పక్కింటివాళ్ల గేదె తాడు తెంపుకుని రెండిళ్ల మధ్య కాస్త నామమాత్రంగా అడ్డుగా వున్న తాటాకు దడిని కుమ్మేస్తోంది. దాని కెందుకో ఆ దడిమీద కసి. వదలటం ఆలస్యం. వచ్చి దడిమీద పడిపోతుంది.

మధ్యగదిలో "ఏమేవ్! నిన్నే నే! వెధవ బండ నిద్రా నువ్వూను. అవతల ఆ వెధవ గేదె దడికాస్తా నాశనం చేసేస్తోంది. ఒసేవ్!!" అంటూ మంచం నడుం ఎక్కి సావకాశంగా పేకాట ఆడుకుంటూన్న పరంధామయ్యగారు చేతిలో ముక్కలు విసిరి నేలకేసి కొట్టారు.

భార్య కామాక్షమ్మ వంటగది గుమ్మంమీద తల ఆనించి చీర చెరగు ముఖంమీదికి కప్పుకుని నిద్రపోతూంది. చిన్నగా గుఱ్ఱుకూడా పెడుతూంది. భర్త గొంతువిని మెలకువ వచ్చి "పిలిచారా" అంది కళ్లు నులుపుకుంటూను.

"నా పిండాకూడు. అవతల దడి నాశనం అయిపోతుంటే ఇప్పుడు లేచి 'పిలిచారా' అంటున్నావా?" ఈ చివరి పిలిచారా అన్న ముక్క భార్య అన్నట్టే సాగదీసుకుంటూ వెక్కిరింపు ధోరణిలో అనబోయి గొంతులో ఏదో అడ్డుపడ్డట్టయి దగ్గుతో ఊపిరి తిప్పుకోలేకపోయారు పరంధామయ్యగారు.

అప్పటికి నిద్రబద్ధకం పూర్తిగా వదిలిపోయింది కామాక్షమ్మకి. "అంతమాత్రానికే ఇలా ఇదయిపోతారేవిఁటండీ. ఇంకా ఏవిఁటో అనుకుని హడలిచచ్చాను. చాకిరీ చేసిచేసి ఉన్నానేమో మంచి నిద్రపట్టింది. ప్రాణం ఎక్కడకో పోయింది." అంది చీరచెంగుతో ముఖం తుడుచుకుని లేస్తూను.

"అయితే పిలవగానే లేవక్కర్లేదన్నమాట?" పరంధామయ్యగారు భరించేవ్యక్తి హోదాతో సూటిగా అడిగారు చేతిలో కలుపుతున్న ముక్కల్ని క్షణం ఆపి.

ఇటువంటి ధోరణికి సరయిన మందు ఈ ఇంట్లో తనకొక్కతికే తెలుసునని కామాక్షమ్మ అభిప్రాయం. ఆ మందే ఇప్పుడు ప్రయోగించింది. అదేవిఁటంటే ఆయనేమన్నా నోరుమూసుకుని పడిఉండటం. కొంత మంది స్త్రీలు తమ సాంసారిక జీవితాల్లో సుఖాన్ని దూరం చేసుకోవటానికి కారణం నూటికి నూరుపాళ్లూ ఈ ఓర్పు, సహనం అలవర్చుకోకపోవటమే అని కామాక్షమ్మ అభిప్రాయం. ఎప్పుడైనా పదిమందీ కలిసి మాట్లాడుకునేటప్పుడు ఈ విషయంవస్తే కామాక్షమ్మ

ధోరణి ఇలాగే ఉంటుంది. మరీ ఆశ్చర్యకరమైన సంగతేమిటంటే చాలామంది ఆడవాళ్లు ఈ అభిప్రాయాల్నే బలపరిచేవారు. కామాక్షమ్మకి ఇప్పుడే ఏభైఏళ్లు! ముఫ్ఫైఅయిదు సంవత్సరాల నుంచీ కాపరం చేస్తోంది. ఓ కొడుకూ, ఓ కూతురూ ఇద్దరే సంతానం. కామాక్షమ్మ పదిమందిలోనూ సగర్వంగా చెప్పుకుంటుంది. "నేను ఇన్నాళ్లనుంచీ కాపరం చేస్తున్నానా ఒక్కనాడు నా ధర్మాన్ని నే తప్పలేదంటే నమ్మండి. బ్రతికున్నన్నాళ్లూ కోడరికం పెట్టినా చనిపోతూ మా అత్తగారేమందో తెలుసా? నా రెండు చేతులూ పుచ్చుకొని 'నిన్ను అర్థంచేసుకోలేకపోయాను కామాక్షీ! క్షమించు' అంది. ఇన్నేళ్లొచ్చాయి ఇప్పటికీ ఆయన మాటకి ఎదురుచెప్పటం అంటే భయం. అలా ఉంటేనే ఆడదాని అందం. చీటికీ మాటికీ కయ్యాలు తెచ్చుకుంటే అసహ్యం కదూ" అని. కామాక్షమ్మ చెప్పింది నిజమే! అత్తగారు ఒనాడు చీపురు తీసుకుని గొడ్డును బాదినట్టు బాదింది. అప్పుడు భర్త ఇంట్లోలేడు. వచ్చింతర్వాతైనా కామాక్షమ్మ అతనిదగ్గర ఆ విషయం ఎత్తనేలేదు. మరోనాడు అట్లకాడ కాలేసి ఏదో పొరబాటున తగిలినట్టుగా కోడలిచేతికి అంటించింది. కళ్లు మూసుకుని ఊపిరి బిగబట్టి కిక్కురుమనలేదు కామాక్షమ్మ. భర్త ఎందుకు కన్నీరు కారుస్తున్నావంటే తలంటు పోసుకుంటుంటే కంట్లో నలుసు పడిందని చెప్పింది. ఇల్లాంటివి తరుచు ఏవో జరుగుతూనే వుండేవి. ఒకనాడు లేనిపోని కల్పనలు చేసి పొరుగింటి వాళ్లబ్బాయితో తనకేదో సంబంధం ఉందని సృష్టించి, అత్తా భర్తా ఇద్దరూ ఏకమై ఓ రాత్రి చితకతన్ని వీధిలోకి గెంటేసారు. రాత్రల్లా వీధి గుమ్మంలోనే ఏడుస్తూ పడుకుంది. అయితే కేవలం ఈ అనుమానాన్ని, అబద్ధాన్నీ నమ్మి తన జీవితం పాడు చెయ్యనందుకు భర్తకి ఎంతో కృతజ్ఞురాలనంటూ వెయ్యిదండాలు పెడుతుంది కామాక్షమ్మ ఇప్పటికీ. అడకత్తెరలో పోకలాగ అత్త బ్రతికున్నన్నాళ్లూ నానా అవస్థ పడింది.

"ఇప్పుడీ ఇరవైఏళ్లనుంచీ నా జీవితం హాయిగా వెళ్లిపోతూంది"అంటుంది కామాక్షమ్మ. ఆవిడ దృష్టిలో సుఖం అంటే మరేమీ లేదు. వెనకటి అట్లకాడ వాతలూ, చీపురుదెబ్బలూ తప్పాయని. అంతే! ఇంకా సత్యసన్నిహితంగా చెప్పాలంటే, ఇతరస్త్రీల సానుభూతిని పొందే అవసరం ఇప్పుడావిడకు లేదు. తోటిస్త్రీల జీవనస్థాయి తనూ అందుకుంది. "ఇక స్త్రీకి ఇంతకంటే ఏం కావాలి?" అనుకుంటుంది కామాక్షమ్మ. ఆవిడ దృష్టిలో నుంచి కాకుండా మనదృష్టిలో నుంచి ఆవిడ జీవితాన్ని పరిశీలిద్దాం. కొడుకు ప్రసాదానికి పెళ్లయింది కాని కోడలు యింకా కాపరానికి రాలేదు. కూతురు విశాలాక్షి కాపరానికెళ్లి రెండేళ్లయింది. కాబట్టి కామాక్షమ్మకు ఇంకా ఇంటిబాధ్యతలు పంచుకునే ఆడదిక్కు లేదన్నమాట. కూతురు విశాలాక్షి పదిహేడు సంవత్సరాలు ఇంట్లో ఉన్నా అతిగారం. ఇక్కడి వస్తువు అక్కడ పెట్టమంటే పెద్ద గొడవ జరిగిపోయేది. గట్టిగా కసురుకుంటే "పోదూ! ఆడపిల్ల ఎన్నాళ్లని మనింట్లో ఉండిపోతుంది. పరాయివాడి ఇంటికి పోయేపిల్ల. దానికి వయస్సొస్తే అదే తెలుసుకుంటుంది. దాన్నేమి అనకు" అంటూండేవారు పరంధామయ్యగారు. ఆయన ఇలాగంటుంటే నిజంగా కూతురు అత్తవారింటికి వెళ్లిపోతున్నట్లే అనిపించి విశాలాక్షిని గుండెలకి హత్తుకుని కన్నీరు వలవలా కార్చేసేది కామాక్షమ్మ. తొందరపడి ఏదో అన్నందుకు తన్ని తాను ఒంద తిట్టుకునేది. తన్ని సుఖపెట్టవలసిన బాధ్యత కూతురు కంటే కోడలు మీద ఎక్కువుందనే విశ్వాసంతో ఆ శుభసమయం కోసం ఎదురుచూసి చూసి చివరకి కొడుక్కి పెళ్లి అయిందీ అనిపించింది. ఇంకా కోడల్ని కాపరానికి తీసుకురాలేదు. ఇంతకీ చెప్పవచ్చేదేమంటే

కామాక్షమ్మకి వయస్సు దాటుతున్నా ఇంతవరకూ చేతి ఆసరా లేకపోయింది. చిన్నపని దగ్గర్నుంచీ పెద్దపని వరకూ అన్నీఆవిడే చూసుకోవాలి. తెల్లవారుఝాము ఏ నాలుగింటికో లేస్తే రాత్రి పదింటివరకూ నడుం వాల్చే ఆస్కారం లేదు. ఆ యింట్లో అందరికీ సమిష్ఠిగా ఉండే అవసరాలు తీర్చటమే కాకుండా విడివిడిగా కూడా ప్రతివ్యక్తీ ఆమెమీదనే ఆధారపడతారు. పరంధామయ్యగారు! ఈయన దినచర్య చాలావరకూ కామాక్షమ్మ సహాయం మీదనే ఆధారపడి వుంటుంది. పొద్దున్నే లేవగానే ముఖం కడుక్కుందుకు సరంజామా అంతా ఆవిడ అమర్చిపెట్టాలి. ఆయన బావి దగ్గర కాని స్నానం చెయ్యరు. ఇక ఆ స్నానానికి ఒక అంతూ పొంతూ ఉండదు. పాతిక చేదలు తక్కువ కాకుండా కామాక్షమ్మ తోడి పొయ్యాల్సిందే. ఇక ఆయనకి మొక్కలంటే ప్రాణం! కాబట్టి వెనకా ముందూ పెంచిన మొక్కలన్నింటికీ నీళ్లు పొయ్యాల్సిన బాధ్యత కూడా ఆవిడదే. ఆయన కూర్చున్న చోటు నుంచి లేవకుండానే ముక్కుపొడుం డబ్బా దగ్గర్నుంచి, కట్టుకునే గోచీవరకూ అన్నీ ఆవిడ అందివ్వాల్సిందే. ఇదంతా కాకుండా వంటపని ఉండనే ఉంది. అలా నడుం వాల్చేందుకు ఆస్కారం ఉండదు. ఒకవేళ ఆవిడకి ఏమాత్రం విశ్రాంతి దొరికినా అది అనుభవించే అవకాశం ఆయన ఇవ్వరు. పెరట్లో దడిని గేదె కుమ్ముతుంటే దాన్ని తోలడానికి నిద్రపోయే భార్యని లేపకపోతే తనేం చేస్తున్నట్టు? తనెందుకు ఆ పని చేయకూడదు ? ఉహూ! అలా కాదు. ఆడది తను చెప్పిన పని చెయ్యాల్సిందే అని ఆయన ఉద్దేశం. కామాక్షమ్మ కూడా ఇందుకు విరుద్ధంగా ఏమీ అనుకోదు. అలా సేవ చెయ్యగలిగినప్పుడే తన జన్మ సార్థకమవుతుందనే ఆమె నమ్మకం.

"చాలా మంది మొగవాళ్లకి మల్లే తన భర్త తన్ని ఎక్కువగా చెయ్యి చేసుకోడు. ఎప్పుడో రెండుమూడుసార్లు కాబోలు కొట్టారు. ఒకమారు బెల్టు పుచ్చుకునీ, రెండుమార్లు దవడమీద కొట్టారు. అంతే! మళ్లీ ఎప్పుడూ చెయ్యి చేసుకోలేదు." అనుకుని తృప్తి పడుతూంటుంది కామాక్షమ్మ.

కామాక్షమ్మ లేచి పెరట్లోకి వెళ్లి ఒళ్లంతా తడుపుకుని పక్క ఇంటివాళ్లని పిలిచి నాలుగు చివాట్లు పెట్టి "క్షమాపణ చెప్పించుకుని మరీ లోపలికి" వచ్చింది.

"గేదెని కట్టారా లేదా?"

"మనం దెబ్బలాడింతర్వాత కట్టకేం చేస్తారు"

ఇంకా దీపాల వేళ కాకపోయినా బయట ముసురువల్ల చీకటయిపోయింది. దీపం వెలిగించి కొంకికి తగిలించి కామాక్షమ్మ వీధి గదిలోకి తొంగి చూసింది. కొడుకు ప్రసాదం కిటికీ వారగా కూచుని వానలోకి చూస్తున్నాడు - ఏదో ఆలోచిస్తూను. చల్లటిగాలి విసురుగా తోసుకొచ్చింది గదిలోకి. ప్రసాదం మరింత దగ్గరగా ముడుచుకున్నాడు. కామాక్షమ్మకి చప్పున ఏదో స్ఫురించినట్టయింది. భర్త దగ్గరగా వెళ్లి "నా మాట కాస్త వింటారా?" అంది.

పరంధామయ్యగారు అతి ధ్యానంలో పలకలేదు.

"మిమ్మల్నే"

"ఏవిఁటంట! గొడవ" – తనెంతో ఉత్సాహంగా ఆడుకుంటూన్న ఆటమధ్యని కామాక్షమ్మ జోక్యం ఆయనకి మహాచిరాకెత్తించింది.

"ఇన్నేళ్లొచ్చాయి ఇంకా అలా తిడతారేవిఁటండి. ఎవరన్నా వింటే అసహ్యంగా ఉండదూ" అంది కామాక్షమ్మ.

"సర్లెద్దూ! అసలు విషయం ఏవిఁటో చెప్పు" అన్నారాయన.

"అహఁ ఏవీఁలేదు. త్వరలో ముహూర్తాలున్నాయి కదా. అబ్బాయికి అది కాస్తా అయిందనిపిస్తే బాగుంటుందని" అంటూ నసిగింది.

"సరే చూద్దాంలే."

"అలా చూద్దాం అంటూనే ఏడాది గెంటేసారు. ఇంకా ఎన్నాళ్లు?"

"అలాగే అన్నానుగా"

"సుందరమ్మగారబ్బాయి మనబ్బాయి ఈడువాడే. వాడికీ వీడికీ ఒకసారేగా పెళ్లయింది. వాడికప్పుడే ఇద్దరు పిల్లలు. చంకని పిల్లాణ్ణేసుకుని ఒక చేత్తో ఎడ పిల్లవాణ్ణి నడిపించుకుంటూ ఆ పిల్ల మనింటికొస్తే చూడముచ్చటవుతుంది."

"అంటే నీ ఉద్దేశం ఆయన తెలివైన వాడనీ, నేను చవటననీను. అంతేగా?"

"ఛా! అలాగన్నానా నేను"

"పిల్లలకేం తక్కువ. కావల్సినంత మంది పుడతారు. తొందరపడకు"

కామాక్షమ్మ వంటగదివైపు నడుస్తూ "పెద్దవాళ్లం అయిపోతున్నాం. మీ బాధ్యత కొడుకు పంచుకున్నాడు. మీరు హాయిగా విశ్రాంతి తీసుకుంటున్నారు. మరి నా బాధ్యత పంచుకునే వాళ్లు రావద్దూ - నేను విశ్రాంతి తీసుకోవద్దూ?" అనుకుంది అర్ధస్వగతంగా.

ఆ రాత్రల్లా కామాక్షమ్మకి ఒకటే కలలు కోడలు ఇంట్లో మసులుతున్నట్టూ, మనవణ్ణెత్తుకుని తను ముద్దులాడుతున్నట్లు - ఇలా సాగిపోయాయి.

2

మ. రా. శ్రీ. నాన్నగార్కి నమస్కారాలు,

మీరు రాసిన ఉత్తరం, శుభలేఖ అందాయి. చాలా సంతోషం. అన్నయ్య కార్యానికి నామటుకు నాకు రావాలనే ఉంది. నా మనసంతా అక్కడే ఉంది. కాని ఏం చెయ్యను, రావటం పడదు. నా ముఖాన భగవంతుడు అలా రాసిపెట్టాడు. మీరు మటుకు ఇటువంటి వాళ్ల ఇంట్లో అమ్మాయిని పడేస్తున్నాం అని కలగన్నారా ? ఇక మీ ఉత్తరం చూసి ఇక్కడ వీళ్లమాటలు వినితీరాలి. భరించలేకపోయానంటే నమ్మండి. వేళాకోళాలు, ఎత్తిపొడుపులూ, ఎద్దేవాలూ ఒకటేవిటి నానా కూతలూ కూసారు. నేనేమో సమాధానం చెప్పబోతే కొట్టినంత పని చేశారు. నిత్యం ఏ పిల్లిమీదో నక్కమీదో పెట్టి నన్ను తిడుతూనే ఉంటారు. నన్ను తిడితే అంత బాధలేదు. మిమ్మల్ని కూడా నానా అవాకులూ చవాకులూ పేల్తున్నారు. అదే మరీ బాధగా ఉంటుంది. నేను మాట్లాడినా తప్పే, మాట్లాడకపోయినా తప్పే. మావగారున్నారన్నమాటేగాని ఆయనెందులోనూ కలగజేసుకోరు. మా అత్తగారు ఒక్కపనీ చెయ్యదు. ఎప్పుడూ ఎవళ్లతోనో సొదివేసుక్కూర్చుంటుంది. ఇంటెడు చాకిరీ నేనూ, విధవాడబడుచూ చేసుకుంటున్నాం. నేనొచ్చింతర్వాత పనిమనిషిని కూడా మానిపించేసింది. వీధిలో కుక్కలా బ్రతుకుతున్నానంటే సరిపోతుంది. ఈ సంసారంలో యేం సుఖముంది నాకు. అటు అత్తగార్ని చూస్తే అటువంటి దయిపోయింది. ఇటు భర్తని చూస్తే ఆయనకు నేనున్నా ఒకటే, లేకపోయినా ఒకటే. ఆయన కిష్టం ఉంటే ఇంటికి వస్తారు. లేకపోతే అదీలేదు. రాత్రి ఒంటి గంటవుతుంది ఇంటికొచ్చేసరికి. అదేమని అడుగుతే నీకనవసరం అంటారు. ఒక్కొక్కరోజు

యింటికే రారు. ఈ కొడుకంటే ఆవిడకి గారం! పల్లెత్తుమాట అనలేదు. ఇలాగయిపోయింది నా బ్రతుకు. మీరెవరైనా వస్తే పంపిస్తారేమో అని ఆశ! అమ్మకి నా నమస్కారాలు. అన్నయ్యని అడిగానని చెప్పండి. ఉంటాను. నా గురించి దిగులుపడి మనసు పాడుచేసుకోకండి. శలవు.

మీ విశాలాక్షి.

ఉత్తరం చదవటం పూర్తి అవగానే కామాక్షమ్మ భోరుమని ఏడ్చేసింది. పరంధామయ్యగారు ఎంత ఓదార్చినా ఆమె దుఃఖానికి అంతులేకుండా పోయింది. తను కొత్తగా కాపరానికొచ్చిన రోజులు జ్ఞాపకానికొచ్చాయి. "నేనంటూనే ఉన్నాను. పిల్ల నిచ్చుకునే వాళ్లం కాస్త వంశం, మంచీ, మర్యాదా వాకబు చెయ్యండీ అంటే విన్నారు కాదు. ఇంత కట్నం పోసి చివరి కిలాంటి సంబంధం తెచ్చారు. నా కూతురు గొంతు నిలువునా కోసారు. ఇప్పుడిక అందరం కలిసి గంగలో దూకుదాం" అంటూ నిష్ఠూరాలాడింది భర్తని. పరంధామయ్యగారు కిక్కురుమనలేదు. కూతురు సంసారం గురించి బాధపడుతున్న పరంధామయ్యకి ఈ మాటలు మరింత నొప్పి పుట్టించాయి. అయినా ఏమీ అనలేక పోయారు.

"ఇంతకీ ఏం చేద్దాం" అన్నారాయనే.

"మీరు వెళ్లి రాకూడదూ" అంది కామాక్షమ్మ కళ్లు తుడుచుకుంటూను.

"పోనీ అబ్బాయిని పంపిద్దాం"

"వాడు కుర్రకుంక. వాడివల్ల నేమౌతుంది. అందులో వాళ్లు జగజ్జంత్రీలాయె" అంది కామాక్షమ్మ.

ఈ సమస్యని ప్రసాదం పరిష్కరించేశాడు. "ఎందుకు నేవెళ్తానులే" అన్నాడు. అక్కడ కార్యం సానుకూలపర్చుకు రావటం ముఖ్యమంటూ కామాక్షమ్మ వాళ్లతో మెలగవలసిన విధానాలూ, మాట్లాడవలసిన తీరూ అన్నీ నచ్చచెప్పింది. "ఒరే అబ్బాయ్! నువ్వసలే కోపిష్టివి! వాళ్లేదైనా అన్నా మనకి పని సానుకూలపట్టం ముఖ్యం! కాస్త శాంతంగా మసులుకో! తెలిసిందా" అంటూను.

చెల్లిని తీసుకురావటానికంటూ వెళ్లటం ప్రసాదానికి ఇదే మొదటిసారి. అవతల వాళ్ల గురించి చెడుగా చాలా విని వున్నాడు. ప్రసాదం రైలు ఎక్కింది మొదలు ఆ వూళ్లో అడుగుపెట్టేవరకూ ఆలోచనలు చాలా గజిబిజిగా సాగిపోయాయి. చెల్లాయి ఉత్తరం అతన్ని చాలా ఆశ్చర్యపరిచింది. అమ్మ తన చిన్ననాటి సంగతులు చెబుతున్నప్పుడు అతనిలో కలిగిన సంశయాలే ఈ ఉత్తరం కూడా కలిగించింది. అనుకున్నట్టు కాకుండా రైల్లో ఇబ్బంది లేకుండా కూచుందుకు చోటు దొరికింది. కిటికీ వారగా కూర్చుని పరుగెత్తే పొలాలవంకా, తన మనసులో మాటల్ని వెక్కిరిస్తున్నట్టుగా ధ్వనించే చక్రాల రొదనీ, చూస్తూ, వింటూ అతను అనుభవ శూన్యమైన, అసందిగ్ధమైన ఆలోచనలు చేయసాగాడు. లోకంలో ఇటువంటి మనుష్యులుంటారా ? లేకపోతే గోరంతని కొండంతలు చేసే స్వభావం వీళ్లలో ఉందా ? చెల్లిమటుకు తరుచు రాసే ఉత్తరాల్లో తన అత్తగారిని, ఆడబడుచుని, మొగుడ్ని ఇలాగే చిత్రిస్తూంటుంది. వాళ్లల్లో ఎక్కడా మానవత్వం లేనట్టు కనిపించింది. కారణరహితంగా తోటి మనుష్యుల్ని హింసించి ఎలా ఆనందించగలుగుతారో నమ్మశక్యం కాకుండా ఉంది. కొంతమందికి ఎదుటివాళ్లని భయపెట్టగలిగే శక్తి ఎలా కలుగుతుందో? నాయనమ్మ అమ్మని చాలా బాధపెట్టిందట. ఓమారు అట్లకాడ ఎర్రగా కాల్చి వాత పెట్టిందట. మరోమారు జుట్టు పట్టుకుని చీపురు తీసుకుని

వీపుమీద అట్లు తేలేలా బాదిందట! ఓమారు వీధిలోకి గెంటేసిందట. చేతిలో ఏ వస్తువుంటే అదల్లా అమ్మమీదికి విసిరేసేదిట. అలా ఆవిడ చేస్తూంటే తనే కనక అయితేనా? ఆవిడ అంతు తేల్చేవాడు.

"ఏ ఊరు వెళ్తున్నావు నాయినా?" అన్నాడు పక్కనే కూచున్న బుంగమీసాలాయన.

"వాల్తేరు"

"ఏం చదువుకున్నావు"

ఈ ధోరణి ప్రసాదానికి చిరాకు కలిగించింది. "ఎందుకండీ?" అనేవాడు.

"అహఁ మరేఁవీలేదు. మనం ఎక్కడున్నా, ఏ పని చేస్తున్నా దానిమీదే లక్ష్యం ఉండాలి. పరాకు పనికిరాదు. నీ చేతిలో ఉన్నది వార్తాపత్రిక. కాని నీ మనసు మటుకు దానిమీద లేదు అంతేనా?"

అవునన్నట్టుగా తల ఊపాడు ప్రసాదం.

"నీలో నువ్వేదో మాట్లాడుకుంటున్నావు. నవ్వుకుంటున్నావు. కోపంగా కళ్లెర్ర చేస్తున్నావు. విచారంగా ముఖం ముడుచుకుంటున్నావు. చేతులు బిగిస్తున్నావు. నేనేకాదు చాలామంది నిన్నే గమనిస్తున్నారు చూడు" అన్నాడాయన నవ్వుతూ చుట్టూతా కలయచూస్తూ.

ప్రసాదం ముసలాయన చెప్పింది నిజమని నిర్ధారించుకున్న తర్వాత సిగ్గుపడిపోయాడు. ఆ తర్వాత మాటలు మరి పెరగలేదు. ముసలాయన భార్యతో గట్టిగా ఏదో వాదులాడుతున్నాడు. వాళ్లిద్దరికి ఎదురుగుండా నిడుపైన బల్లమీద ఆయనకూతురు కూచుని ఉంది. ఇరవై ఏళ్లుంటాయి. తల్లిదండ్రుల అభిప్రాయ భేదాల్ని బాధగా వింటోంది. మధ్యమధ్య విననట్టు నటిస్తోంది.

ఆ కంపార్టుమెంటులో ఉన్నది చాలా కొద్దిమంది. తనకి ఎదురుగ్గా కార్నర్ సీటులో బట్టతలాయన పేపరు చదువుకుంటున్నాడు. అవతల నలుగురు కూచున్నారు. వాళ్లేదో వ్యాపార విషయాలు మాట్లాడుకుంటున్నారు. బట్టతలాయన పేపరు చదువుతూ మధ్యమధ్య గట్టిగా మాట్లాడుతున్న ముసలి దంపతుల వంక చూస్తున్నాడు.

దీపాలు వెలిగాయి. బట్టతలాయన క్షణం పేపరు మూసి ఏదో అస్పష్టంగా గొణుక్కుంటూ నమస్కారం పెట్టారు. తిరిగి పేపరు చదవటంలో మునిగిపోయారు. బయట ప్రకృతి అంతా చీకటి ముసకలో మునిగిపోతూంది. బండి కుదుపులో ప్రసాదానికి చిన్న నిద్రపట్టింది. తిరిగి లేచేసరికి తన పక్కగా తన్ని బాగా ఆనుకుని ఓ యువకుడు కూచుని ఉన్నట్టు గమనించాడు. అంతేకాదు. కంపార్టుమెంటంతా కిటకిటలాడిపోతూంది. చెవులు చిల్లులుపడే గొడవ. చోటుకోసం ఎదురుకుండా ఇద్దరు దెబ్బలాడుకుంటున్నారు. నానామాటలూ అనుకుంటున్నారు. చివరికి నువ్వు వెధవ్వంటే నువ్వు వెధవ్వనేవరకూ వాళ్ల సంఘర్షణ పెరిగింది. ప్రసాదం పక్కనున్న యువకుడు చిన్నగా నవ్వుతూ "చూసారా చోటుకోసం వాళ్లెలా దెబ్బలాడుకుంటున్నారో. ఇప్పుడిలా అరుచుకుంటారా తెల్లవారి చూడండి తమాషా" అన్నాడు.

ప్రసాదం "ఏవిఁటా తమాషా" అన్నాడు.

"చూస్తారుగా. మీరు మరి. ఉదయంవరకూ ఈ బండిలో ప్రయాణం చేస్తారో లేదో"

"చేస్తాను"

"అయితే సరే. మీరే చూస్తారు. రైలు ప్రయాణాలు చాలా విచిత్రంగా ఉంటాయి. మనిషిలోని మంచీ, చెడూ రెండూ పూర్తిగా విజృంభించేది ఇక్కడే"

ఎదురుగుండా దెబ్బలాడుకున్న వాళ్లు మాట్లాడకుండా మూతులు కోపంగా బిగించుకుని కూచున్నారు. బట్టతలాయన్ని ఎదురుగుండా నిలబడ్డ ముసలమ్మ తన మనవడికి కూర్చునేందుకు కాస్త చోటు ఇమ్మని బ్రతిమాలాడుతోంది. ఆయన చికాకుపడుతున్నాడు. చివరికి ఎలాగో కాస్త ముడుచుకుని చోటు ఇచ్చాడు. ముసలమ్మ మనవణ్ణి కూచోబెట్టి బట్టతలాయనికి కృతజ్ఞత చెప్పుకుంది. ఆమె మటుకు కిందనే కూచుంది మనవడ్ని ఓచేత్తో పట్టుకునే. వాడికి తొమ్మిదేళ్లుంటాయి.

బుంగమీసాలాయన రుసరుసలాడుతూ, "నోరు ముయ్యి! అట్టే వాగకు. బండిలో గొడవచెయ్యకు." అంటూ భార్యని కసురుతున్నాడు. యువకుడు ప్రసాదం వైపు తిరిగి "నేను చాలాసేపటి నుంచీ వాళ్ల వాగ్వాదం వింటున్నాను. మీరూ వినే ఉంటారు. మీ అభిప్రాయం ఏవిటి?" అన్నాడు ఉన్నట్టుండి. ఏమంటే ఎటు తిరుగుతుందో అని, ప్రసాదం "మీ ఉద్దేశం?" అని ఎదురుప్రశ్న వేసాడు.

"వాళ్లు జీవితంతో చెలగాటం ఆడుతున్నారు. ఆ జీవితం తనకు కానట్టుగా ఆ అమ్మాయి నిర్లిప్తతగా వింటుంది. భర్త పారిపోయాడు. అత్త కఠినురాలు. అటువంటి ఇంట్లో ఆ అమ్మాయిని తీసుకెళ్లి పడేస్తానని ముసలాయన అంటుంటే ఆవిడ కాదనడంలో తప్పు లేదంటాను. ఆయన లోకం కోసం భయపడి మమకారాన్ని చంపుకుంటున్నాడు. తన్ని నరకంలోకి తోస్తున్నారని ఆ అమ్మాయికి తెలుసునో తెలవదో మనకు తెలియదు. ఇది దారుణంగా లేదూ" అన్నాడు యువకుడు.

చప్పున చెల్లాయి జ్ఞాపకం వచ్చింది ప్రసాదానికి. అవ్యక్తంగా అతని మనసు కుమిలి పోయింది. కొద్దిగా భయంకూడా వేసింది. ఆ యువకుడి ధోరణి జలపాతంలా సాగిపోతూంటే ప్రసాదం ఆశ్చర్యంతో వినసాగాడు.

"ఆడవాళ్లు భర్తలకు ఉత్తరాలు రాయడం చాలా విచిత్రంగా ఉంటుంది. 'శ్రీవారి పాద సన్నిధికి తమ చరణదాసి అనేక నమస్కారములు చేసి' అని నా భార్య నన్ను సంబోధిస్తుంది. అలా రాయవద్దనీ తన్ని తాను అలా హీనపరుచుకోవద్దనీ నేను అనేకమార్లు నచ్చచెప్పాను. కాని వినిపించుకోదు. తెల్లవారి లేవగానే ముందర నా పాదాలు పట్టుకుని కళ్ల కద్దుకుంటుంది. నేను మెలుకువగా ఉంటే వారిస్తూంటాను. అందుకని ఆమె నే లేకుండానే లేచి పాదపూజ చేసుకుంటోంది. ఇక నేనేం చేసేది. చక్కని పుస్తకాలు తెచ్చి ఆమెని చదవమంటాను. అవేవో బూతు పుస్తకాలయినట్టు ఆమె వాటిని పొయ్యిలోవేసి కాల్చేసింది. పాతివ్రత్యంలో ఆమెకి గాఢమయిన నమ్మకం. ఈ దేశంలోని స్త్రీజాతి కంతా నా భార్య ప్రాతినిథ్యం వహిస్తోందనుకోండి. అప్పుడు నా అభిప్రాయాలు ఇంకా బాగా బోధపడతాయి. ఆమెని ఎలా దారిలోకి తీసుకురావాలో బోధపట్టంలేదు."

ప్రసాదం ఈ గాథని ఆశ్చర్యంగా వింటున్నాడు. తనూ అటువంటి ఆడవాళ్లనే చూస్తున్నాడు. తన తల్లికూడా ప్రతిరోజూ ఉదయం లేవగానే తండ్రి పాదాలకి నమస్కారం పెట్టడం తను అనేకమార్లు చూసాడు. అటువంటప్పుడు తనకి చక్కని ఊహలు సాగిపోతుంటాయి. ఆ తండ్రి స్థానంలో తను ఉన్నట్టూ తన భార్య తన పాదపూజ చేస్తున్నట్టూ ఊహించుకుని మహ సంబరపడి పోతూంటాడు. భార్య అంటే భయభక్తులతో ఎంతో ఒద్దికతో భర్తపట్ల మెలగవలసిన యంత్రంగా

మటుకే ప్రసాదానికి ఓ అభిప్రాయం ఉంది ఇంతవరకూ. అయితే ఇప్పుడు ఈ యువకుని మాటలు ప్రసాదాన్ని కొంత కిందమీదు చేసాయి. యువకుడు తిరిగి చెప్పుకుపోతున్నాడు.

"సర్వసాధారణంగా యువతీయువకులు తమ సాంసారిక జీవితానికి తమ తల్లితండ్రుల్ని ఆదర్శంగా తీసుకుంటారు. జంతువుల్లో పొంచి మీదపడి ఎరని పట్టుకుని పొట్టని పెట్టుకునే నేర్పు తల్లిని చూసి పిల్లలు నేర్చుకుంటాయి. అలాగే ఆడదాన్ని చరణదాసిని చేసుకునే నేర్పు తమ తల్లితండ్రుల్ని చూసి యువకులు నేర్చుకుంటున్నారు. అయితే శత్రువును తప్పించుకుందుకు సాధ్యమైనంతవరకూ పెనుగులాడే జీవితేచ్ఛ జంతువులోనైనా ఉందికాని వ్యక్తిత్వం మీద అభిలాష స్త్రీజాతిలో ఏకోశానా లేదు. పైపెచ్చు ఎంతో ఒడుపుగా మొగవాడి పైశాచిక హస్తాలలో చిక్కుకుని గర్వంగా నవ్వుకుంటుంది."

ప్రసాదానికి ఈ సత్యం బోధపడలేదు. నవ్వి ఊరుకున్నాడు. తర్వాత ఆ యువకుడు నిశ్శబ్దంగా బయట చీకటిలోకి చూస్తూ కూచుండిపోయాడు. ముసలమ్మ నిద్ర బరువుతో తూగుతూంది. మనవడు కళ్లు నులుపుకుంటున్నాడు. బట్టతలాయన అనుకూలమయిన కార్నరు సీటులో హాయిగా నిద్రపోతున్నాడు. బుంగమీసాలాయన భార్య మధ్య, మధ్య కన్నీరు తుడుచుకుంటూంది.

అలాగే అవస్థపడుతూ, నిద్రకి తూలుతూ, మెలుకువలో ఆలోచిస్తూ, దిక్కులు చూస్తూ ఆ రాత్రంతా గడిపేశాడు ప్రసాదం. నిద్ర లేచేసరికి పక్క యువకుడు ముఖం కడుక్కుంటున్నాడు. తనూ ముఖం కడుక్కుని కాఫీకోసం ఎదురుచూస్తూ కూచున్నాడు.

"వాళ్లకేసి చూడండి" అన్నాడు యువకుడు ఉన్నట్టుండి.

ప్రసాదం అటువైపు చూసాడు. తెల్లబోయి మళ్లీ యువకుడి ముఖంలోకి చూసాడు. "నిన్నరాత్రి కాస్త చోటుకోసం మానవత్వం మరిచి నానా తిట్లూ తిట్టుకున్నారు. ఇప్పుడు ఏవీ జరగనట్లే ఇద్దరూ నవ్వుకుంటూ ఒకళ్ల అభిప్రాయాన్ని ఒకళ్లు మన్నిస్తూ ప్రపంచం అంతా చుట్టబెట్టేస్తున్నారు. చూసారా విచిత్రం?" అన్నాడతను.

"అవును. తమాషాగానే ఉంది" అన్నాడు ప్రసాదం.

బండి ఓ చిన్న స్టేషన్లో ఆగింది. బట్టతలాయనకీ ముసలమ్మకీ ఘర్షణ ప్రారంభం అయింది. ప్రసాదం శ్రద్ధగా వినసాగాడు. ఆ తొమ్మిదేళ్ల మనవడ్నీ బండిదిగి వెళ్లి కాఫీ పట్టుకురమ్మంటున్నాడు బట్టతలాయన.

'వాడు కుర్రకుంక! వల్లకాదు' అంటుంది ముసలమ్మ.

"వీళ్లకి కృతజ్ఞత ఉండదండీ. పెద్దది బతిమిలాడుతోందని రాత్రి నేను నానా అవస్థాపడి వాడికి చోటు ఇచ్చాను. కాస్త కాఫీ పట్టుకురమ్మంటే వల్లకాదంటోంది. చూడండి." అంటూ ఆయన పక్కవాళ్లతో ఫిర్యాదు చేశాడు. వాళ్లు ఎటూ చెప్పకుండా తల ఊగించి ఊరుకున్నారు.

"ఏం! వెళ్లి తీసుకువస్తావా లేదా?" అన్నారు బట్టతలాయన పట్టుదలగా.

ముసలమ్మ వీల్లేదంటూ గొణిగింది. బట్టతలాయన అకుర్రాడ్ని రెక్కపుచ్చుకుని బల్లమీంచి నెట్టెయ్యబోయాడు. ముసలమ్మ మనవడ్ని దగ్గరగా తీసుకుని హృదయానికి హత్తుకుంది.

ప్రసాదం అయోమయంగా యువకుడు ముఖంలోకి చూసాడు. యువకుడు చిన్నగా నవ్వి "మనవల్ల ఉపకారం పొందినవాళ్లు మనకి శాశ్వతంగా కృతజ్ఞులై ఉండాలనీ, అలా లేకపోవటం క్షమార్హమైన విషయం కాదనీ భావిస్తూ అలా ఉంటున్నారా లేదా అని క్షణంక్షణం పరీక్షించి చూసుకుని తృప్తిపడుతూంటారు వీళ్లు. ఏపాటి చిన్న తిరస్కారాన్నయినా సహించలేరు. ఎదుటిమనిషి వ్యక్తిత్వం గురించి ఆలోచించనే ఆలోచించరు." అంటూ వ్యాఖ్యానించాడు.

అర్థం కాని నిఘంటువులాగ ప్రతి సన్నివేశాన్నీ తరచి తరచి వ్యాఖ్యానించే ఈ యువకుడు ఓ విచిత్రమయిన విషయంలా తోచాడు ప్రసాదానికి. అయితే అతనికి మల్లే తనెందుకు అలా మాట్లాడలేకపోతున్నాడు ? ఇలా మాట్లాడటం అతనెలా నేర్చుకున్నాడు ? తనూ విద్యాహీనుడు కాదు. ఇంటరు వరకూ వెలగబెట్టాడు. తనూ అనేక గ్రంథాలు చదివాడు. అయినా ఇలా మాట్లాడటం తనకిరాదు.

"మీరేం చదివారు?" ఉండబట్టలేక అడిగేశాడు ప్రసాదం.

"అలా అడుగుతున్నారేం?"

"ఊరికినే"

"స్కూల్ ఫైనల్ పాస్ అయాను. ఇకపైన చదవలేదు. ప్రస్తుతం ఉద్యోగం చేస్తున్నాను."

ప్రసాదం నోట మాట పెగల్లేదు. ఒక మెట్టు తనే ఎక్కువైనా అతను మాట్లాడుతుంటే తనకి బోధపట్టంలేదు. ప్రసాదానికి చాలా చిన్నతనమనిపించింది.

బండి సాగిపోతూంది. జనం పల్చబడ్డారు. యువకుడు చేతిగడియారం చూసుకుని ఏడయిందనుకున్నాడు. బుంగమీసాలాయనా, భార్యా కూతురు విషయంలో మళ్లీ ఘర్షణ ప్రారంభించారు. ఈ మారు బుంగమీసాలాయన తన వాదాన్ని ఏకరువు పెడుతూ ప్రసాదం పక్కనున్న యువకుడ్ని న్యాయం చెప్పమన్నాడు.

"నా మటుకు నేను ఆమెనిలా తీసుకెళ్లి అత్తవారింట్లో వదలటం భావ్యంగా లేదంటాను. అవతల ఆమె తాలూకు మనిషి లేడాయె. అత్తగారు మంచిది కాదంటున్నారు. అటువంటి వాతావరణంలో ఆ పిల్ల ఏం సుఖపడుతుంది. నా మాటవిని ఆమెని ఇంటికి తీసుకుపొండి." --

ఆ పిల్ల తల్లి ముఖం వికసించింది. ముసలాయన అనుకోని ఈ సమాధానానికి కొంత బాధపడ్డాడు. ఇంతవరకూ ఏమీ సంబంధం లేనట్టుగా కూచున్న అమ్మాయి ఉన్నట్టుండి యువకుడివైపు తిరిగి "అవసరం లేదు. నా ధర్మం నాకు తెలుసు. మీ జోక్యం అనవసరం. నాన్న చెప్పినట్టు నేను అత్తగారింటికే పోతాను." అంది.

యువకుడు క్షణం నిర్వీణ్ణుడైపోయాడు.... తర్వాత ప్రసాదం వైపు తిరిగి "ఆమె ఉద్దేశం బోధపడిందా ? తను సుఖపడినా కష్టపడినా అత్తవారింట్లోనే ఉండాలనీ, అది తన ధర్మం అనీ ఆమె నమ్మకం." అన్నాడు.

ప్రసాదం అనేకమార్లు రైలు ప్రయాణాలు చేశాడు. అప్పుడప్పుడు ఇటువంటి తరహాల మనుషులు తారసపడుతూనే ఉంటారు. కాని ఇటువంటి యువకుడు మటుకు ఎప్పుడూ తగలలేదు. ప్రతి రహస్యాన్నీ అతను ఇట్టే పసిగడుతున్నాడు. గలగలా మాట్లాడేస్తున్నాడు.

గాలి చల్లగా తగులుతున్నా ఎండ చుర్రుమని పాకిపోతూంది. బండి వాల్తేరుస్టేషన్లో ఆగింది. ముందు ఉత్తరం రాసినా అనుకున్నట్టుగానే ప్రసాదాన్ని ఆహ్వానించటానికి ఎవరూ స్టేషనుకు రాలేదు. ప్రసాదం విచారించలేదు. చెల్లెలు ఇంటిదగ్గరున్నా మనసుమటుకు తనరాక నపేక్షిస్తూ ఆ ప్లాటుఫారం మీదే ఉంటుంది. అంతకంటే తన కింకే ఆహ్వానం కావాలి ? యువకుడి దగ్గర శలవు తీసుకున్నాడు.

స్టేషను వదలి ఇవతలికి వచ్చి బండిఎక్కి పోనిమ్మన్నాడు. నిలువెత్తున దుమ్ము లేపుకుంటూ వీచే సుడిగాలికి తప్పుకుంటూ బండి ఊళ్లోకి సాగిపోయింది. బండిచక్రాల గడగడలు తన హృదయంలోనే ప్రతిధ్వనిస్తున్నాయి. స్టేషన్లో రైలుకూత గుంయ్‌మంటూ వినిపించింది.

రైలు కదిలింది!!!

3

ప్రసాదం ఇల్లు కనుక్కుందుకు ఎక్కువ ప్రయాసపడలేదు. బండివెళ్లి నేరుగా గుమ్మం ముందు ఆగింది. ఒకచెంప చెల్లెల్ని చూడబోతున్నాననే ఉత్సాహం ఉబుకుతున్నా మరొకచెంప అదటుగానే ఉంది. మరేవీఁలేదు. వాళ్లు తన్ని మీదపడి రక్కుతారనీ కాదు; పీకుతారనీ కాదు. అవమానిస్తారేమోనని భయం! మనసు దిటవు చేసుకొని సామాను వెనకాల బండివాణ్ణి తీసుకురమ్మని గేటుతీసుకుని లోపలికి నడిచాడు ప్రసాదం. ఇల్లు బాగా లోపలికి ఉంటుంది. ఇంటిముందు లంకంత పెరడు. అక్కడక్కడ చిన్నచిన్న కూరపాదులు మినహాయించి ఎక్కువభాగం ఖాళీగానే ఉంది. ప్రసాదం దృష్టి ముందు ఇంటిమీదికి మళ్లి క్షణం నిలబడి పెరడంతా కలయతిరిగింది. అతని హృదయం ఒక్కమారు ఎవరో పిండినట్టయిపోయింది. గోడవార చెత్తాచెదారం ఏరి పోగుచేస్తూ విశాలాక్షి కనిపించింది. అమె తన్ని గమనించలేదు. జుట్టు ముడివీడి బుజాలమీదా నుదుటిమీదా పడుతూంది. బాగా చిక్కిపోయి మెడకొంకులు బయటకొచ్చి, చిదకదవడలు పడ్డాయి. విశాలాక్షి బయటపడ్డ ముందు పళ్లతో అస్థిపంజరంలా కదుల్తూంది. కట్టుకున్న చీరకూడా మాసిపోయింది.

"చెల్లీ!" అన్నాడు నూతిలోంచి మాట్లాడినట్టుగా. అతని గొంతు పూడిపోయింది.

విశాలాక్షి తలెత్తింది. క్షణం అలా చూస్తూ నిలబడిపోయి తర్వాత దగ్గరగా వచ్చింది చేతులు దులుపుకుంటూ.

"వచ్చావా అన్నయ్యా. దా! లోపలికి పోదాం" అంది.

"ఉత్తరం అందలేదా?"

"లేదే. రాసావా?"

"బయల్దేరేముందు రాసాను"

ముందుగా గుమ్మంలో ఎదురయింది విధవాడబడుచు. "కులాసాగా ఉన్నారా ! ఇదేనా రావటం" అంటూ వెనకాల అత్తగారు పలకరించింది.

ప్రసాదం సమాధానం చెప్పాడు. ఆ తర్వాత మాటలు మరి పెరగలేదు. విశాలాక్షి కాళ్లు కడుక్కుందుకు నీళ్లు తెచ్చి ఇచ్చింది. విశాలాక్షి మావగారు "అయితే చెల్లిని తీసుకువెళ్లటానికి అన్నయ్యగారే స్వయంగా వచ్చారన్నమాట. బాగుంది." అన్నారు నవ్వుతూనే.

విశాలాక్షి బెదురుగా అత్తగారి ముఖంలోకి చూసింది. లిప్తలో ఆవిడ ముఖంలోని నవ్వు మాయం చేసుకుని చరచరా లోపలికి వెళ్ళిపోయింది. విశాలాక్షి గుండెలు దడదడలాడాయి. ప్రసాదం చూసీచూడనట్టుగా ఇదంతా గమనిస్తూనే ఉన్నాడు. చెల్లెలు వైపు తిరిగి "బావ ఇంట్లో లేడా ఏమిటి?" అంటూ ప్రశ్నించాడు.

"లేరు. ఇప్పుడే అలా వెళ్లారు. వస్తారు. గదిలోకి పోయి కూచుందాం పద" అంటూ విశాలాక్షి లోపలికి నడిచింది. ప్రసాదం ఆమెను అనుసరించాడు.

"ఇక్కడ నీ పెళ్లిఫోటో ఉండాలి. ఏది చెల్లీ?"

"అవును ఉండేది"

"మరి ఇప్పుడేమయింది"

"తీసేసాను"

"ఎందుకు?"

"ఆయన తీసెయ్యమన్నారు"

"కారణం ?"

"ఏమో ....."

ప్రసాదం ఈ ప్రస్తావన ఇక పొడిగించదల్చుకోలేదు. అతనికి చాలావరకూ అర్థం అయింది.

"ఇంతగా చిక్కిపోయావేం చెల్లీ!"

"ఏం చిక్కాను? బాగానే ఉన్నాను"

"ఏమీ బాగాలేవు. బాగా నీరసించిపోయావు"

"అలా కనిపిస్తున్నాను కాబోలు"

"అవునుగాని ఆ ఉత్తరం అలా రాసావేమిటి? అమ్మ ఎంత ఏడ్చిందో తెలుసా?"

"అనుకుంటూనే రాసాను. తర్వాత బాధపడ్డాను ఎందుకు రాసానా అని. కాని ఉత్తరం రాయటం మొదలుపెడితే నా ఒళ్లు నాకు తెలిసింది కాదు"

అయిదు నిమిషాలు కూచుందో లేదో విశాలాక్షి ఏదో పొరబాటు చేసినట్టుగా నాలిక కొరుక్కుని కంగారుగా లేచి "బోలెడంత పని ఉంది. ఇప్పుడే వస్తా" నంటూ బయటికి నడిచింది. ప్రసాదం లోపల్నుంచి విశాలాక్షి అత్తగారి గొంతు విన్నాడు. విశాలాక్షినే కాబోలు దెప్పుతోంది. వెధవాడబడుచు కూడ ఏదో సణుగుతోంది. ప్రసాదం చేతి గడియారం చూసాడు. పదకొండవుతోంది. గోడలకేసి చూస్తూ గడపటం కష్టంగానే వుంది. ఈ సాయంత్రం ఎలాగయినా చెల్లెల్ని తీసుకుని బండెక్కాలి. ఈ ప్రస్తావన ఎవరిదగ్గర ఎలా తీసుకురావాలో, వాళ్లు వల్లకాదంటే ఏం చెయ్యాలో ఎలా పని సానుకూలపర్చుకోవాలో అతను ఆలోచించసాగాడు. కిటికీలోంచి బైటికి చూసాడు. విశాలాక్షి నీళ్లు తోడుతోంది. కొద్దిదూరంలో అత్తగారు పాదులు పెడుతున్నారు. ఆడబడుచు అవి మొక్కలై తీగలై కాయలుకాస్తే ఎవరెవరికి ఎన్నెన్ని పంచిపెట్టాలో, కూర ఎలా వండుకోవాలో చెప్పుకొస్తోంది. మధ్య మధ్య పగలబడి నవ్వుకుంటున్నారు. విశాలాక్షి మటుకు యంత్రంలా తన పని తను చేసుకుని పోతూంది. వాళ్ల సంభాషణలో ఆమె జోక్యం చేసుకోవటం లేదు. అక్కడ ఆమె ఉన్నదనే ధ్యాసే వాళ్లకు లేదు.

"అయితే ఒదిన పుట్టింటికి వెళ్లడం ఖాయం అన్నమాట" అంది ఆడబడుచు.

విశాలాక్షి గతుక్కుమంది. ఆడబడుచు కోరి ఈ ప్రస్తావన తీసుకురావటంలో ఆంతర్యం ఆమెకి తెలుసు. అత్త తన్ని నాలుగు మాటలని మనసు నొప్పించటానికి బాగా పనికివస్తాయి. అనుకున్నంతా అయింది.

"ఎవరెక్కడికి పోతే నాకేం. అయ్యో! ఇది నా యిల్లు, నా సంసారం అనే అభిమానం ఉండాలి గాని ఎప్పుడు పోతామా అన్నట్టుగా ఉంటే ఇక ఆ కాపరం ఏం అందంగా ఏడుస్తుంది. ఎల్లకాలం పెద్దవాళ్లం మేం బ్రతికుంటామా, ఎవరి కాపరాలు వాళ్లు అభిమానించుకోవాలి. ఎవరి బాధ్యతలు వాళ్లు తెలుసుకోవాలి. ఎక్కడుండాల్సిన వాళ్లు అక్కడుంటే లాభం. ఊరికే పుట్టిల్లు పుట్టిల్లు అనుకుంటూ ఎగబడితే వాళ్లేం ఒళ్లంతా బంగారం చేస్తారా, నాకు తెలియకడుగుతాను" అంటూ ఓ తట్టవరస చెరిగేసింది.

విధవాడబడుచు ఓరగా విశాలాక్షి వైపు చూసింది. విశాలాక్షి నోరు మెదపలేదు. అమ్మ చిన్నప్పుడు అత్తవారింట్లో పడ్డపాట్లు విశాలాక్షికి ఇటువంటప్పుడు గుర్తుకు వస్తుంటాయి. కాని ఇలా సూటీపోటీ మాటలనేకంటే నలుగురూ కలసి నాలుగు కొట్టినా బాధలేదనిపిస్తుంది. ఎప్పుడయినా పుట్టింటికి తెలుపుకోవాల్సిందే కాని తనగోడు వినేవారెవరూ లేరు. భర్తకి తనంటే అసహ్యం! తను తిన్నదో, ఉన్నదో ఆయనకి అవసరం లేదు. ఆయన కెంతసేపూ పేకాటలూ... తాగుతారనీ, అప్పుడప్పుడు అలా సందుల్లోంచి, గొందుల్లోంచి సానివాళ్ల కొంపల్లోంచి రావటం చూసామంటూ అనేకమంది అనేకవిధాల చెప్పుకోవటం తను వింది. ఆ తర్వాత తనుచేసిన పరీక్షల వల్ల అవి నిజమని నిర్ధారణ కూడా అయిపోయింది. కాని తనేవీఁ చెయ్యలేక పోయింది. కాళ్లు పట్టుకుని ఏడ్చింది. "అబ్బే ఏమీలేదు. అంతా అబద్ధం! ఎవరో గిట్టనివాళ్లు చెప్పి వుంటారు." అనేసి తప్పించుకుని వెళ్లిపోయాడు. రెండోమారు గట్టిగా అడుగుతే కసురుకున్నాడు. మూడోమారు బ్రతిమిలాడుతూ ప్రాధేయపడితే చెయ్యి చేసుకున్నాడు. నాలుగోమారు తల గోడకేసి కొట్టుకుంది విశాలాక్షి. "ఇంకా గట్టిగా బాదుకో. నా ఇష్టం వచ్చినట్టు నే చేస్తాను" అనేశాడు. రోజుల తరబడి ఏడ్చింది. వీధిలోకి చూస్తే అందమైన జంటలు అటూ యిటూ తిరుగుతూంటాయి. పొంగి వచ్చే దుఃఖాన్ని బలవంతాన అణుచుకుని, గుండెలు చిక్కబట్టుకుని మంచం మీద పడి బాధగా మూలుగుతుంది. ఆమె చిన్ననాడు కన్న కలలన్నీ ఇలా బుగ్గయిపోతున్నాయి. ఒక్కొక్కప్పుడు ఏ నూతిలోనన్నా దూకితే బాగుండుననిపిస్తూంటుంది. కాని నీరుని చూస్తే విశాలాక్షికి అమిత భయం.

మళ్లీ కనిపిస్తానన్న విశాలాక్షి పదకొండున్నరయితేగాని గదిలోకి రాలేదు. చేతులు తుడుచుకుంటూ "అన్నానికి లే అన్నయా! ఆయన ఒచ్చేటప్పటికి చాలా పొద్దుపోతుంది" అంది.

ప్రసాదం ఈ ఇంట్లో తనకి జరుగుతున్న మర్యాద కొలిచి చూసుకుంటే మనసు చాలా కష్టం వేసింది. గబగబా వెళ్లి హోటల్లో భోజనం చేసి వస్తే బాగుండు ననిపించింది. కాని విశాలాక్షిని ఇరకాటంలో పెట్టినట్టవుతుందని ఆ సంకల్పం విరమించుకున్నాడు. "బావరానీ! వచ్చాక ఇద్దరం కలిసి తింటాం" అన్నాడు.

"ఆయన ఇప్పుడప్పుడే రారు. చాలా ఆలస్యం అవుతుంది."

"ఫర్వాలేదులే"

విశాలాక్షి వెళ్ళిపోతూ "ఇవ్వాళ వంట తొందరగా చేశాను. అత్తగారూ, మావగారూ ముందు భోజనం చేస్తారు. వాళ్లకి వడ్డించేసి వస్తాను" అంది.

ప్రసాదం మరో గంట రైలు ప్రయాణంలో అనుభవాలని నెమరుకు తెచ్చుకుంటూ గడిపాడు. కిటికీలోంచి దూరంగా స్టేషనూ, ప్రయాణికులూ కనిపిస్తున్నారు. వేపచెట్టు మీద కాకి దంపతులు గూడు కట్టుకుంటున్నాయి. వీధికుక్కలు విస్తరాకుల కోసం దెబ్బలాడుకుంటున్నాయి. మధ్యగదిలోంచి గడియారం గంటలు కొడుతూంది. చేతిగడియారం చూశాడు. పన్నెండున్నరయింది. 'సాయంత్రం నాలుగ్గంటలకి బండి ఉంది. ఆ బండిలో వెళ్ళిపోవాలి.'

విశాలాక్షి గదిలోకి వచ్చి "ఇంకా ఎంతసేపని కూచుంటావు ఒచ్చేసెయ్యి" అంది.

ప్రసాదం ముఖం ముడుచుకునే అభిమానం చంపుకోవటం వల్ల పొందే బాధతో చెల్లెలు వెనకాల వంటగదిలోకి నడిచాడు. దేముడి పటం ముందు కూచున్న అత్తగారు ఇటువైపు దృష్టి మళ్లించి తిరిగి చూడనట్టు నటించింది. ఆమె మర్యాదకోసమైనా రమ్మనమని ఆహ్వానించలేదు. భోజనం చేస్తున్నంత సేపూ ఆ గదిలో నిశ్శబ్దం దుర్భరంగా ఇనుమడించింది. పీటమీద నిప్పుమీద కూచున్నట్టే కూచుని అయిందీ అనిపించాడు. చెల్లెలు కన్నీరు చాటుగా తుడుచుకోవటం అతను గమనించకపోలేదు. మజ్జిగ కలుపుకుంటూ "చెల్లెల్ని తీసుకు వెళ్దామని వచ్చాను" అన్నాడు.

ఆవిడ ముఖంమీంచి పుస్తకాన్ని తప్పించి "నాదేం ఉంది, వాళ్లాయన ఇష్టం" అంది.

ప్రసాదం చేతులు కడుక్కుని గదిలోకి వచ్చేసరికి వీధిగదిలో బూట్ల టకటకలు వినిపించాయి. వెనక్కి తిరిగేసరికి భద్రం వస్తున్నాడు. పెళ్లినాటి మనిషి ఇప్పుడు సగం అయిపోయాడు. ముఖంలో జీవకళ లేదు. ప్రసాదం నవ్వుతూ "ఇంత ఆలస్యంగా వచ్చావేం?" అంటూ పలకరించాడు.

"ఎప్పుడు రావటం? అంతా కులాసా?" అన్నాడు భద్రం బూట్లు విప్పుతూను.

"పదింటికి వచ్చాను"

అంతకంటె సంభాషణ పెరగలేదు. అతను స్నానానికి వెళ్లగానే విశాలాక్షి గదిలోకి వచ్చి "ఇప్పుడు రాగానే అడుగు. మళ్లీ వెళ్లిపోతారు" అంది రహస్యం చెబుతున్నట్టుగా.

ప్రసాదం భద్రాన్ని అడిగాడు. సమాధానం అనుకూలంగా రావటంతో అన్నాచెల్లెళ్లు ఇద్దరూ కొంత ఆశ్చర్యపడ్డారు.

భర్త భోజనానికి వెళ్లిం తర్వాత "అత్తయ్య గారితో కూడా చెప్పు" అంది విశాలాక్షి.

ఆవిడతో చెబితే "మీ ఇష్టం" అంది. ముఖం మటుకు ముటముట లాడుతూనే ఉంది. కొడుకు ఇంత సులువుగా ఒప్పుకుంటాడని ఆమె అనుకోలేదు.

విశాలాక్షికి చప్పున ఏదో స్ఫురించినట్టయింది. గబగబా గదిలోకి వచ్చి "అన్నయ్యా నాకేదో భయంగా ఉంది" అంది.

"ఎందుకు ?" అన్నాడు ప్రసాదం.

"ఏమిటో"

"ఏమీలేదు. బట్టలు సర్దుకో"

విశాలాక్షి బట్టలు సర్దుకుంటూ మళ్లీ, "నాకు భయంగా ఉందిరా అన్నయ్యా" అంది.

"ఎందుకే?" అన్నాడు ప్రసాదం చిరాగ్గా.

భర్త ఇంత సులువుగా అంగీకరించటంలో రహస్యం గురించి విశాలాక్షి ఊహించి మనసు పాడుచేసుకుంటూంది. ఏవీఁ లేదని ఎంత సర్దుకుందామన్నా మనసు శంకిస్తూనే ఉంది.

అత్తగారికీ, మామగారికీ చెప్పి బండి ఎక్కుతూ కూడా విశాలాక్షి కన్నీరు బొటబొటా కార్చేసింది. కోడల్ని సాగనంపటానికి వీధి గుమ్మంలోకి ఎవరూ రాలేదు. చివరికి బండిఎక్కి రైలుకూత కూసి బయల్దేరే వరకూ కూడా వెళ్లటమా మానటమా అని మనసు పీకుతూనే ఉంది విశాలాక్షికి. చివరికి ఒక పరిస్థితికి వచ్చేసరికి ఆమె తన ఉనికినే మరిచి బొటబొటా కన్నీరు కార్చి రెండు చేతుల్తోనూ ముఖాన్ని కప్పుకుని వెక్కి వెక్కి ఏడ్చేసింది.

ప్రసాదం కంగారుగా "ఎందుకు ఏడుస్తున్నావు చెల్లీ" అంటూ ఆమె ముఖంమీద చేతులు తీశాడు. విశాలాక్షి కళ్లు తుడుచుకుని "ఇక నేను బ్రతికిఉన్నా చచ్చిపోయినా ఒకటే అన్నయ్యా" అంది.

ప్రసాదం ఒళ్లు ఝల్లుమన్నది. నోటమాట పెగల్లేదు. అతని రెండు కళ్లూ అశ్రుపూరితాలయిపోయాయి. ప్రయత్నం మీద అవి ధారకట్టి చెంపలు చెరువైపోకుండా అణుచుకుని చెల్లెలకు ధైర్యం చెప్పాడు. ఆమె సంసారం తిరిగి కుదుటపడుతుందనీ, ఇటువంటి సంసారాలు తను చాలా చూశానని ఉదాహరణలు తీసుకొచ్చి నచ్చచెప్పాడు.

బండి వేగంగా సాగిపోతూంది. పెట్టెలో జనం చాలా పల్చగా చెదురువాటుగా అక్కడా అక్కడా కూర్చున్నారు. విశాలాక్షి దుఃఖంతో పొంగిన ముఖాన్ని కిటికీవైపుకి తిప్పి బయటి ప్రపంచాన్ని గమనిస్తూంది. చారికలు కట్టిన ఆమె బుగ్గలవైపు చూస్తూ ప్రసాదం ఆలోచనలో పడ్డాడు. చప్పున అతనికి వచ్చేటప్పుడు రైల్లో కలిగిన అనుభవాలు జ్ఞప్తికి వచ్చాయి. తన హృదయాన్ని సూటిగా నాటుకున్న అనుభవం ఇరవై ఏళ్ల అమ్మాయి నిర్భయంగా, నిస్సంకోచంగా నరకాన్ని కోరుకోవటం. విశాల వైపు చూస్తుంటే ఆ ముఖంలో ఆనాటి యువతి కనిపించింది. అయితే తన చెల్లెలి జీవితం కూడా అలాగే ...!!! ఊహామాత్రంగానైనా అతను భరించలేక కళ్లు గట్టిగా మూసుకుని కిటికీ వైపు ముఖం తిప్పేశాడు.

"ఒక్క మాట అడుగుతాను చెబుతావా అన్నయా?"

"ఏవిఁటది?"

"ఏవీఁలేదులే"

"చెప్పు చెల్లీ. ఏవిటామాట"

"మొదట్లో ఆయన గురించి విని చాలా బాధపడ్డాను. ఏడ్చాను. కాళ్లావేళ్లా పడి నా కన్యాయం చెయ్యవద్దని బ్రతిమాలాను. తిట్లు తిన్నాను, దెబ్బలు తిన్నాను, ఎన్ని అవమానాల్నయినా సహించాను. చివరికి గుండె రాయి చేసుకున్నాను. ఆదరించక పోయినా కనీసంఆయనకి సేవచేసే భాగ్యమైనా నాకు దక్కలేదు. ఆయన పాదాలు ముట్టుకునే యోగ్యతకూడా నాకు లేదా? అబ్బ!.."
విశాలాక్షి మనసు మళ్లించుకుందు కోసం సంచీలోంచి పుస్తకం తీసి చదవసాగింది. చదివిన పంక్తులే మళ్లీ మళ్లీ చదివినా మనసులో నిలవటం లేదు. భారంగా నిట్టూర్చి పుస్తకం మూసేసింది. క్లబ్బులో సిగరెట్ల పొగల మధ్య, పేకదస్త్రాలు కలుపుతున్న భద్రం ఆమె కంటిముందు మెదుల్తున్నాడు. "ఎవరో కుర్రాడు వచ్చి ఏదో తెచ్చి ఇచ్చాడు. అందరూ తలో గ్లాసూ అందుకుని తూలుతూ

ఆప్యాయంగా తాగేస్తున్నారు. ఏమిటది? మంచినీళ్లా? కాదు. ఖరీదైన త్రాగుడు. అవును! అదే!!!" విశాలాక్షి కళ్లు తిరిగిపోయాయి. ఆమె మనసు ఆమె అదుపులో లేకుండా పోయింది. అలా ఊహాచిత్రాల్ని చిత్రిస్తూనే ఉంది. మురికి సందులు, సందుల్లో పందులు, మురికి కాలవల్లో పొర్లుతున్న పందులకి పక్కగా గుమ్మాలకి కట్టిన గోనుగుడ్డల్ని ఒత్తిగిలించి తొంగిచూసే పడుపుకత్తెలు. సిగరెట్టు పీలుస్తూ గోనుగుడ్డల్ని తప్పించుకుంటూ లోపలికి అడుగుపెడుతున్నదెవరు? తన పెనిమిటా? అవును. ఆయనే! విశాలాక్షి తల వెళ్లి కిటికీకి కొట్టుకుంది. తల దిమ్మెక్కి పోయింది. బొప్పి కట్టింది కూడాను. ప్రసాదం ఇదేమీ గమనించటం లేదు. అతను పుస్తకం చదవటంలో నిమగ్నుడైపోయాడు.

బండిలో లైట్లు వెలిగాయి. చీకట్లు దట్టంగానే ముసురుకుంటున్నాయి. ఆకాశం బాగా మబ్బేసింది. విశాలాక్షి చీరచెంగు చెవులమీంచి శరీరమంతా కప్పుకుని దగ్గరగా ముడుచుకుని తల కిటికీకి భారంగా ఆన్చి మధ్యమధ్య కంపించే పెదవుల్ని పళ్లతో నొక్కి పడుతూ తలపుల తెరలలో పడి అతలాకుతలమై పోతోంది.

"ఈ పరుగెత్తే రైలులోంచి దూకేస్తే – ఈపాడు ప్రాణం మీద ఎందుకింత తీపి ? ఈ శరీరం మీద ఎందుకింత మమకారం ? అసలా మమకారమే లేకపోతే చనిపోనక్కరలేదు. బ్రతికుండే సుఖపడొచ్చేమో! ఏమో ఎలాగయినా కానీ ఈ బ్రతుకును అప్రతిష్ఠపాలు చెయ్యకు భగవంతుడా ! నా జీవితం అవమానాలు పాలు చెయ్యకు!" – మెదడు ఆలోచనలతో అలిసి అలిసి నిద్రపోయింది. విశాలాక్షికి తిరిగి మెలకువ వచ్చేసరికి సగం రాత్రయిపోయింది. పెట్టిలో చాలామంది నిద్రపోతున్నారు. ప్రసాదం ఒదిగి కిటికీకి తల ఆనించి పడుకుని ఉన్నాడు. ఇద్దరు ముగ్గురు మెలుకువగానే ఏదో మాట్లాడుకుంటున్నారు. ఆకాశం మబ్బులు తేలిపోయి తెరపిచ్చింది. నక్షత్రాలు మినుకుమినుకుమంటుంటె వాటి వైపు చూస్తూనే తిరిగి నిద్రకి జారుకుంది విశాలాక్షి. తెల్లవారి ప్రసాదం లేపే వరకూ ఆమెకు మెలకువ రాలేదు. ముఖం కడుక్కుని ఇద్దరూ టిఫిను తెప్పించుకుని తిన్నారు. రాత్రల్లా ప్రసాదానికి అడపా తడపా నిద్ర మెలుకువ వస్తూనే ఉండటం వలన కాబోలు తెల్లారేసరికి ముఖం నిగారించి ఉంది. మరొక గంటలో వాళ్లు దిగవలసిన స్టేషను రానే వచ్చింది.

ప్రసాదం సామాన్లు భద్రంగా దింపించి చెల్లెల్ను తీసుకుని స్టేషను దాటి ఇవతలికి వచ్చింతర్వాత ఏదో పెద్ద బరువు దించినట్టుగా నిట్టూర్చాడు. విశాలాక్షి ముఖంలోకి చూశాడు. నుదుటి మీద ముంగురుల్ని వెనక్కి తోసుకుని తలవంచుకుని నడుస్తూంది. బండి మాట్లాడుకున్నారు.

4

శుభకార్యం కాస్తా ముచ్చటగానే జరిగిపోయింది. ప్రసాదం ఈ వారం రోజులలోనూ చెల్లెలు గురించే ఆలోచించలేదు. అతని ప్రపంచం అతనిది. అందులో తనూ, అనూరాధా తప్పించి మరెవరికీ చోటు లేదు. సూది మోపే చోటు కూడా అక్కడ ఇతరులకి ఆస్కారం లేదు. ఒకళ్లకొకళ్లు కొంత పాతబడి తిరిగి ఈ ప్రపంచంలోకి రావటానికి ఎక్కువ కాలం పట్టలేదు. అప్పటికి తన హద్దులేమిటో అతను తెలుసుకోగలిగాడు. ఆమెని హృదయానికి హత్తుకునే ఏకాంతంగా అనేక విషయాలు మాట్లాడాడు. ప్రణయ కవిత్వానికి స్వస్తి చెప్పాడు. ఆమె ఈ ఇంట్లో ఎలా మసులుకోవాలో, ఆమె బాధ్యత లేమిటో నచ్చచెప్పాడు. ఆమె అవన్నీ శ్రద్ధగా విన్నది. "నేను మీ

ఇష్ట ప్రకారమే నడుచుకుంటాను. నా బాధ్యతలు నేను నిర్వర్తిస్తాను" అని ఆమె ప్రమాణం కూడా చేసింది. అలా ప్రమాణం చేస్తున్నప్పుడు తనేదో మహా గొప్ప పనిచేస్తున్నట్టే ఆమె గర్వపడింది.

ప్రసాదం తన అదృష్టానికి ఉబ్బితబ్బిబ్బవుతూ అనూరాధని గట్టిగా హృదయానికి హత్తుకుని 'అనూరాధా' అని స్పష్టంగా గొణిగాడు.

అనూరాధ "మా నాన్న ఏదో లోటు చేశాడని పెళ్లిలో కొంత గల్లంతు జరిగింది. ఆయనకి కోపం వచ్చి తొందర్లో ఏదో అనేసారు. అదేమీ మనసులో పెట్టుకోకండి. ఆయన్ని క్షమించండి" అంది.

"నీకేమైనా పిచ్చి పట్టిందా. ఆ సంగతి నేనెప్పుడో మర్చిపోయాను."

"నాన్న ఎన్ని ఉత్తరాలు రాసినా సమాధానం ఎందుకు రాయలేదు?"

"ఏదో పన్ల తొందరలో ఉండి రాయలేదు"

"నాన్న కూడా అలాగే అనుకున్నారు లెండి"

క్షణం మౌనంగా గడచిం తర్వాత అనూరాధే అడిగింది. "ఒదిన కాపరం గురించి చాలా విన్నాను. ఎంతవరకు నిజం?"

ప్రసాదం భార్య దగ్గర చెల్లెలు దుస్థితి ఎత్తటానికి కించపడ్డాడు. బాధపడుతూనే "ఎవరు చెప్పారు?" అన్నాడు.

"ఎవరో చెప్పుకుంటూంటే విన్నాను. నిజమేనా?"

ప్రసాదం తలవంచుకునే "అవును నువ్వు విన్నది నిజమే. ముందు తెలుసుకోలేకపోయాము. చివరికి దాని బ్రతుకిలా అయిపోయింది." అన్నాడు.

"నేనూ ఎంతో బాధపడ్డాను. దేముడి దయవల్ల ఆవిడ కాపరం కుదటపడితే మనందరికీ కావల్సిందేముంది?"

నిజానికి కోడలు రాకతో కామాక్షమ్మ ఎంతో సంబర పడాల్సినమాట. ఈ సంసారానికి ఆమె ముప్ఫై అయిదేళ్లు తాపత్రయపడింది. నడుం విరుచుకుని చాకిరీ చేసింది. సుఖపట్టంకోసం ఎదురుచూసి చూసి చివరికి ఆ ఘడియ వచ్చేసరికి మనసులో మరో సమస్య చిక్కుకుంది. అది కూతురు కాపరం సంగతి. ఆమెకిప్పుడు అస్తమానూ అదే దిగులు. పరంధామయ్యగారు భార్యను ఓదారుస్తూంటాడు.

అనూరాధ కాపరానికొచ్చిన కొత్తలోనే అత్త కామాక్షమ్మ తన అధికారాన్ని ఓమారు వినియోగించుకుంది. ఒకరోజు మధ్యాహ్నం కామాక్షమ్మ భోజనాల దగ్గర "ఒసే అనూరాధా! వెళ్లి విశాలాక్షి పక్కన కూచోక పోయినావా" అంది. అయితే అప్పటికే సగం భోజనం అయిపోయింది. రాత్రి కడుపులో నొప్పిగా ఉండి భోజనమే చెయ్యలేదు. 'ఆడపడుచు పక్కన కూచుని భోజనం చెయ్యటం నామోషీ కాబోలు' అంటూ కామాక్షమ్మ తనకి వినిపించేట్టుగా కూతురు దగ్గర గొణిగింది. అందుకనే రాత్రి భోజనం మానిందని ఆవిడ అనుకుంది. అనూరాధ మనసులో కష్టం వేసినా తమాయించుకుంది. ఉదయం నించి అత్త దగ్గిర్నించి అడిగిన వాటికి క్లుప్తసరిగా, అయిష్టంగా వచ్చే సమాధానాలకి కారణం ఇపుడామెకి బోధపడింది. ఆ పూట భోజనాల దగ్గర విశాల పక్కనే కూచుంటే సరిపోతుందనే నిర్ణయానికి వచ్చింది.

కాని ఆ పూట ఒంట్లో బాగులేదని విశాలాక్షి భోజనమే చెయ్యలేదు. ఆ రాత్రికి కొద్దిగా జ్వరం కాసింది. డాక్టరు వచ్చి చూసి వెళ్లాడు. మూడోరోజుకి కొంత తగ్గుముఖం పట్టింది. ఆరు లంఖణాలు పడ్డాయి. అసలు దిగులుతో చిక్కి శల్యమైన విశాలాక్షి ఈ జ్వరంతో పూర్తిగా నీరసించి గుర్తు పట్టడానికి వీల్లేకుండా మారిపోయింది.

5

కూతుర్ని గట్టిగా గుండెలకి హత్తుకుని బావురుమంది కామాక్షమ్మ. "అసలే అది లంఖణాలు చేసి దిగులుపడి ఉంటే మనసుని ఉత్సాహపరచాలిగాని ఇలా బెంబేలెత్తిస్తే అదేమైనా బ్రతకాలా" అంటూ పరంధామయ్యగారు భార్యని మందలిస్తున్నాడు. ప్రసాదం గదిగుమ్మం వద్దే నిలబడి చూస్తుండిపోయాడు. అనూరాధ అయోమయంగా అందరి ముఖాలూ గమనిస్తూ నిలబడింది.

చేతిలో ఉత్తరం అలాపట్టుకునే రాయిలా కూలబడిపోయింది విశాలాక్షి. ఆమె నోట మాటయినా రాలేదు. కనీసం కన్నీరైనా రావటంలేదు. తల్లి మటుకు గుండెలు బాదుకుని ఏడుస్తూంది. పరంధామయ్యగారు బాధనంతా అపనయించుకుంటున్నారు. ప్రసాదం మనసులోనే బావ భద్రాన్ని చితక తంతున్నాడు. పళ్లు పటపట కొరుకుతున్నాడు. మొత్తానికి కామాక్షమ్మ గొంతు తప్పించి మిగతావారంతా నిశ్చేష్టులై కర్తవ్య మూఢులై నిశ్శబ్దంగా ఉండిపోయారు.

భద్రం రాసిన ఉత్తరం ఇలాగుంది :

"మామగారికి తమ అల్లుడు అనేక నమస్కారాలు చేసి వ్రాయునది:-

ఎన్నాళ్ల నుంచో ప్రయత్నం చేస్తున్నాను ఉత్తరం రాయాలని ఇవాళ పడింది. బహుశః ఈసరికి మీ అమ్మాయిని తిరిగి ఇక్కడికి తీసుకువచ్చే ఉద్దేశంలో ఉండి ఉంటారనుకుంటాను. నామాట విని ఆమెని అక్కడే ఉంచండి. ఇక్కడికి తీసుకువచ్చినా ప్రయోజనం లేదు. మా అమ్మ బొత్తిగా మంచిది కాదు. చచ్చే చాకిరీ చేయించుకుంటుంది. ఇక నేనంటారా ? నా దారివేరు. విశాలాక్షికీ నాకూ ఏ విధమైన సంబంధమూ లేదనే నా అభిప్రాయం. ఇక ఆమె దారి ఆమెదీ, నా దారి నాదీను. ఎందుకని అడక్కండి. నా మనసు అలా అయిపోయింది. ఇక ఈ మనసు మారుతుందనే విశ్వాసం లేదు. ఒకవేళ మారుతే అప్పుడు నేనే మీ ఇంటికి వస్తాను. అంతవరకూ ఈ జీవితాలు ఇలా సాగిపోవల్సిందే. నేను హఠాత్తుగా ఇవాళ ఇలాగయి పోలేదు. మీ అల్లుడ్ని కాక పూర్వమే ఇలా అయిపోయాను. మీకు తెలియక బురదలో అడుగేశారు. పోనీలెండి. ఏం చేస్తాం! నేనిక ఇంటికి పోదల్చుకోలేదు. రెండు రోజుల్లో దేశాటనం బయల్దేరదా మనుకుంటున్నాను. విశాలాక్షిని నేను ప్రేమించలేకపోతున్నాను. అభిమానించలేకపోతున్నా. బహుశః మీ అమ్మాయి ద్వారా నా గురించి అంతా వినే ఉంటారు. వినకపోతే అడిగి తెలుసుకోండి. అడిగినా చెప్పకపోవచ్చు. నేనే చెబుతాను వినండి. నాకు అబ్బని దురలవాటు లేదు. తాగుతాను. వ్యభిచరిస్తాను. జూదం ఆడతాను. ఇక నేను బాగుపడతాననే ఆశ ఏమైనా ఉందా మీకు? నా మనసు నా స్వాధీనంలో ఉండదుగా. ఆ అడుగు అలా జారిపోతుంది. ఇక నన్నుఅంతా మరిచిపొండి. మరిచిపోతే సుఖపడతారు. లేకపోతే కష్టాలు పడతారు. నా కోసం మీ రెవరూ రావద్దని మరీమరీ రాస్తున్నాను. నన్ను మీరెవరూ మార్చలేరు. నేను మామూలు మనిషిని అవటం అసంభవం! మీరు వృథాగా

శ్రమపడకండి. నేను ఈ ఊరువిడిచి వెళ్లిపోతున్నాను. ఎక్కడికి వెళ్లేదీ, ఎప్పుడు వచ్చేదీ ఎవరికీ తెలియదు. ఎవరికీ చెప్పదల్చుకోలేదు. ఉంటాను."

అంతే! కింద సంతకం కూడా లేదు. ఆ దస్తూరీ మటుకు అయనదే అనటంలో సందేహం లేదు. కొద్దిసేపు ఆ దస్తూరీ అతనిది కాదేమోనంటూ పరంధామయ్యగారు తన అనుమానాలన్నీ ఏకరువు పెట్టారు. ఎవరైనా ఏడిపించటానికి ఇలా రాశారేమో అన్నాడాయన.

"అబ్బే ఆ దస్తూరీ ఆయనదే" అంది విశాలాక్షి దుఃఖం దిగమింగుకుంటూను.

"మరి సంతకం ఎందుకు పెట్టలేదు?"

"ఏమో"

"వీడు మనిషి కాడు. జంతువైనా నయం. బెత్తానికైనా భయపడుతుంది. వీడికి హృదయం లేదు." అంటూ తిట్టిపోస్తూంది కామాక్షమ్మ.

"పోనీ నువ్వేమారు వెళ్లి రారాదూ" అన్నాడు ప్రసాదం. కామాక్షమ్మ కూడా అదే అభిప్రాయం వెలిబుచ్చింది. పరంధామయ్యగారు ఆ సాయంత్రం బండిలోనే వాల్తేరు పోవాలని నిశ్చయం చేసుకున్నారు. కామాక్షమ్మ ఏడుస్తూనే మధ్యగది స్తంభానికి చారబడి కూచుంది. ఇరుగుపొరుగు వాళ్లంతా గుమ్మాల్లోంచీ, కిటికీల్లోంచీ తొంగిచూట్టం ప్రసాదాని కేవీఁ నచ్చటం లేదు. తెగించి ఏమైనా అనటానికి నోరు రావటం లేదు. కామాక్షమ్మ ఊరుకోమంటే ఊరుకోదు. బయటివాళ్లు ప్రవాహంగా లోపలికి రావటం మొదలుపెట్టారు. వచ్చిన వాళ్లంతా తలోప్రశ్నా వేస్తున్నారు. ఏడుస్తూనే కామాక్షమ్మ సమాధానాలిస్తోంది. వీళ్లంతా తనపట్ల చూపుతున్న జాలి, సానుభూతి భరించలేక విశాలాక్షికి ఒళ్లంతా కంపరమెత్తిపోతూంది. "ఏవిఁటీ పాడుపీడ! అసలే ఏడుస్తూంటె" అంది అన్నయ్య గదిలోకి వెళ్లి. ప్రసాదం బయటికి వచ్చి బలవంతాన తల్లిని లోపలికి తీసుకెళ్లిపోయాడు. వ్యాఖ్యానాలు, విమర్శలూ చేసుకుంటూ ఎక్కడివాళ్లక్కడ తప్పుకున్నారు. ఆ సాయంత్రానికే ఆ కుటుంబ విషయం నడివీధి కెక్కి ఊరూరంతా పాకిపోయింది. 'చెల్లిని జాగ్రత్తగా చూస్తూండు' అంటూ ప్రసాదం చెల్లి రక్షణభారం అనూరాధపైన వేశాడు. అనూరాధ విశాలాక్షిని అంటిపెట్టుకునే తిరుగుతూంది.

పెరట్లోకి వెళ్తూ వెంబడిస్తున్న వదినను "నేనేమీ ఆత్మహత్య చేసుకోనులే. నీకెందుకింత అనవసరపు శ్రమ" అంది విశాలాక్షి.

"అబ్బే అందుక్కాదు. ఊరికినే"

"ఊరికినే ఎవరైనా కూడాకూడా ఎందుకు తిరుగుతారమ్మా"

అనూరాధ మాట్లాడలేదు. ప్రతి నిముషం తన జీవితం గురించే మధనపడే విశాలాక్షితో మాటలు ఎలా కలపాలో, ఎలా ఆమె మనసు మళ్లించగలదో అనూరాధకి ఎంత ఆలోచించినా తట్టడం లేదు. అడిగిన ప్రతి ప్రశ్నకీ సమాధానాలు చాలా క్లుప్తంగా, అయిష్టంగా వస్తున్నాయి.

ఆ రోజల్లా ఇంటెడు చాకిరీ అనూరాధ నెత్తిమీద పడింది. విశాలాక్షిని ఓ కంట కనిపెడుతూండాలి. అత్తగారు మధ్యగదిలో కూచుని బాధపడుతూంది. పరంధామయ్యగారు బండికెళ్లే ప్రయత్నంలో ఉన్నారు. ఆయనకి తొందరగా వంట చెయ్యాలి. ఆయన ప్రయాణానికి ఏర్పాట్లన్నీ చూడాలి. అదనీ ఇదనీ ప్రసాదం ఏదోఒకటి పురమాయిస్తూనే ఉంటాడు. ఆ పూట ఇంట్లో ఎవరికీ కోపం రాకుండా సర్దుబాటు చెయ్యాల్సిన బాధ్యత అనూరాధ నెత్తిమీద పడిందన్నమాట!

పరంధామయ్యగారు ప్రయాణం అయివెళ్లారు. ప్రసాదం గదిలో కూచుని చదువుకుంటున్నాడు. కామాక్షమ్మ కొంగు పర్చుకుని గడపమీద తల ఆన్చి పడుకుంది. విశాలాక్షి గదిలో కిటికీవారగా కూర్చుని జరగవల్సిన దానిగురించి ఆలోచిస్తూంది. అనూరాధ వంటగదిలో ఊపిరి సలపని పనిలోఉన్నా మధ్యమధ్య వచ్చి చూసిపోతూనే ఉంది. చీకటి పడుతూంది. ఇవాళ విశాలాక్షి తలదువ్వుకోలేదు. అనూరాధ వెయ్యబోతే వేయించుకోలేదు. జుట్టురేగి ముఖం మీద పడుతూంది. నుదుటిమీద బొట్టు కరిగిపోయింది. కళ్లు నీరసంగా, భారంగా మెదుల్తున్నాయి. ఉండి ఉండి ఎక్కడికో జారిపోతున్నట్టుగా కడుపులో తిప్పుతోంది. తాను ఎటువంటి పరిస్థితినైతే ఊహించుకుని ఇక్కడికి రావటానికి భయపడిందో ఆ పరిస్థితే ఇప్పుడు ఎదురైంది. తను అనుకున్నంతా అయిందన్నమాట. తను బాధపడుతుంటే తండ్రి ఓదార్చాడు "నీవేమీ దిగులుపడకమ్మా నీ కాపరం కుదుటపడేదాకా కంటికి రెప్పలా చూసుకుంటాం." అంటూను. తల్లికూడా అలాగే అంది. అన్నయ్యా అలాగే ధైర్యం చెప్పాడు. 'సహృదయుడైన భర్త సాన్నిధ్యంలో స్త్రీ పొందే స్వేచ్ఛా, స్వాతంత్ర్యాలు, ఆ జీవితం, తల్లితండ్రులు ఎంత మంచివారయితే మటుకు ఎక్కణ్ణుంచి లభిస్తాయి' - ఆమె ఇటువంటి అనాథుల్ని ఎంతమందినో చూసింది. ఎన్నో విన్నది. వింటున్నప్పుడు తనలో జాలికంటే భయం ఎక్కువగా ఆవహించేది. అప్పటికే తన భర్త నీతి నిజాయితీలు తెలియనే తెలిశాయి. తన జీవితం అప్పటికే బుగ్గయిపోయింది. ఇలాంటి గతి పట్టటం ఈనాడు కాకపోతే రేపైనా సంభవం అని తను అనుకుంటూనే ఉంది. ఇది హఠాత్తుగా తిన్న దెబ్బకాదు. తను వచ్చేటప్పుడు భయపడుతూనే బండి ఎక్కింది. ఇక వీళ్లపిచ్చిగాని ఆయన దొరుకుతారా? ఈసరికి ఊరువిడిచి వెళ్లిపోయి ఉంటారు. తను స్కూలు ఫైనలు వరకూ చదివింది. ఇంకా నాలుగయిదేళ్లు శ్రమపడితే ఆ చదువు రాణింపుకొస్తుంది. ఆ తర్వాత అదృష్టం బాగుంటే ఉద్యోగం దొరకాలి. ఇదంతా పూర్తయితేగాని ఈ జీవితం ఓ గాడినపడదు. "- భారంగా నిట్టూర్చింది విశాలాక్షి. బయటవీధిలో దీపాలు వెలిగాయి. సందు కావటం వల్ల జనం సందడి హెచ్చులేదు. అనూరాధ వంటగదిలో పనిచేసుకుంటూంది. కామాక్షమ్మ లేచి కూతురు దగ్గిరికి వచ్చి నేలమీద చతికిలబడి కన్నీరు గ్రుక్కుకుంటూ "ఎరక్కపోయి చేశామే. గొంతుకోశాం తల్లీ. నిన్ను నిలువునా గంగలో ముంచాం" అంటూ ఏడవటం మొదలుపెట్టింది. విశాలాక్షి ముఖాన్ని రెండు చేతుల్తోనూ కప్పుకుని వలవలా ఏడ్చేసింది.

"ఈ పాపిష్ఠివాడు నీకోసం పుట్టాడే. మేం అంతా గుడ్డివాళ్లం అయిపోయాం" అంది కామాక్షమ్మ ఏడుస్తూనే.

ఇద్దరి దుఃఖస్వరాలూ విన్న ప్రసాదం, అనూరాధా గబగబా ఇవతలికి వచ్చారు.

"నువ్విలా దాన్ని రెచ్చకొట్టటం మానవు ఇలాగయితే..." కామాక్షమ్మ కొడుకుమాట పూర్తవకుండా "ఎలా సహించగలనురా? హాయిగా కాపరం చేసుకుంటూ పిల్లాజల్లాతో సుఖపడుతుందనుకుంటే ఇలా బుగ్గయిపోతే ఎలా సహించగలనురా" అంటూ గుండెలు బాదుకుంది. ప్రసాదం చప్పున అడ్డుపడుతూ తల్లిని రెక్కపట్టుకుని అవతలికి తీసుకుపోయాడు. ఆవిడ ఏడుపుమటుకు మానలేదు.

ప్రసాదం ఉన్నట్టుండి "అలా చూస్తూ నిలబడకపోతే అమ్మదగ్గిర కూచోకూడదూ. ఆ మాత్రం తెలియదన్నమాట" అన్నాడు భార్య నుద్దేశించి.

అనూరాధ తలవంచుకునే "వంట చేస్తున్నాను" అంది.

"ఏడవలేకపోయావ్!"

అనూరాధ కిక్కురుమనకుండా అన్నిపన్లూ చేసుకుపోతూంది. కాసేపు అత్తగారి దగ్గర కూర్చుని కబుర్లు చెప్పింది. మధ్యమధ్య విశాలాక్షిని గమనిస్తూనే ఉంది. ఓ చెవి భర్త చదువుకునే గదివైపు వేసింది. ఆరోజు మరీ నిప్పులమీద నడిచినట్టయిపోయింది అనూరాధకి.

విశాలాక్షి కిటికీ రెక్కలు మూసి మంచం మీద వాలి నిశ్శబ్దంగా దుఃఖించటం అనూరాధ గమనించి దగ్గరగా వచ్చి మీద చెయ్యివేసి "ఇలా బాధపడితే ఎలాగమ్మా కాస్త ఓర్చుకోవాలి" అంది.

ఈ ఒక్కమాటతో విశాలాక్షి కుతకుతలాడి పోయింది. "ఓర్పు, సహనం గురించి ఇవాళ ఒకళ్ల దగ్గర క్రొత్తగా నేనేవీ తెలుసుకోనక్కర్లేదమ్మా. అదే లేకపోతే ఏనాడో ఈ జీవితం అంతం అయి ఉండేది" అంది.

ఆ కంఠంలోని తీవ్రతకి అనూరాధ మొదట్లో జంకినా తర్వాత చిన్నబుచ్చుకుంది. "అవునమ్మా! నువ్వన్నమాట నిజం! నీకంటే చిన్నదాన్ని. కొత్తగా కాపరానికి వచ్చినదాన్ని. నేను నీకు నీతులు చెప్పటం పొరబాటే. క్షమించు" అంది.

విశాలాక్షి మంచంమీద లేచి కూర్చుని "నేను బొత్తిగా మూర్ఖురాల్ని. కాకపోతే తన క్షేమం కోరే వాళ్లని కసురుకోడానికి ఎంత సాహసం కావాలి. నువ్వే నన్ను క్షమించు వదినా" అంది.

వదిన చెంపలమీద కారే కన్నీరు తుడుస్తూ, "ఇందులో ఒకళ్లని ఒకళ్లు క్షమించుకోవటాని కేవీఁ లేదు. నీ బాధ నాకు తెలుసు. కాని ఏంచేస్తాం. కాస్త ఓపిక పట్టటం తప్పించి..." అర్ధాంతరంగా ఆపివేసింది అనూరాధ. గుమ్మంలో నిలుచుని ఇదంతా వింటూన్న భర్త కనిపించటంతో అనూరాధ నోటికి తాళం పడ్డట్టయిపోయింది.

"అన్నయ్యా నా గురించి ఏం ఆలోచించావు?"

అనూరాధ వంటగదివైపు వెళ్లిపోయింది.

"ఏం చేద్దాం అనుకుంటున్నావు?"

"సగం చదివిన చదువు పూర్తి చేసుకుని, ఆ తర్వాత ట్రెయినింగు చదువుకుంటే ఆ తర్వాత..." విశాలాక్షి గొంతుక పూడిపోయింది. మాట పెగల్లేదు.

కన్నీరు తుడుస్తూ "నువ్విలా నీరు కారిపోతే లాభంలేదు. దేనికైనా ధైర్యం కావాలి" అన్నాడు ప్రసాదం.

అనూరాధ గుమ్మం దగ్గర నిలబడి "వంటయింది. భోజనానికి లేవండి" అంది.

6

భోజనాలు పూర్తయి ఎంగిళ్ళు, ఏమార్లు ఎత్తుకుని ఎక్కడ వక్కడ సర్దుకుని, ఇల్లు కడుక్కుని అనూరాధ బయటపడేసరికి పది దాటిపోయింది. చేతులు తుడుచుకుంటూ గదిలోకి తొంగిచూసింది. అత్తగారూ విశాలాక్షీ పడుకుని ఉన్నారు. తలుపులన్నీ వేసి భర్త దగ్గిరకి వచ్చి "నిద్ర పోతున్నారా?" అంది.

ముఖంమీంచి చెయ్యితీస్తూ "అంత సులువుగా నిద్రపడుతుందా" అన్నాడు ప్రసాదం.

"ఏం చెయ్యను. ఇంతవరకూ తెముల్చుకోలేకపోయాను."

"పోన్లే. ఇప్పుడు మటుకు మునిగిపోయిందేముంది?"

అనూరాధ అతని పాదాలవైపున కూర్చుని, "ఇవాళ వళ్లంతా పచ్చిపుండయి పోయిందండీ" అంది అవులిస్తూను.

"ఫర్వాలేదు. కొద్దిసేపేగా. నేనూ నిద్రపోగానే నువ్వూ పడుకుందువుగాని."

అనూరాధ కమ్ముకు వస్తున్న నిద్రని అణుచుకుంటూనే భర్త పాదాలమీద చేతులు వేసింది.

ప్రతిరోజూ ప్రసాదం కాళ్లు పట్టించుకుంటేనేగాని నిద్రపోడు. రాత్రి పదయినా పన్నెండయినా అనూరాధకి ఆ పని తప్పదు. ఒకవేళ ఏనాడైనా తప్పినా అనూరాధ ఆనాడు తనవల్ల భర్తకేదో లోటు జరిగిపోయినట్టే బాధపడిపోతుంది. భర్త ఏది పురమాయించినా ఆమె ఎదురుచెప్పదు. అలా చెప్పిననాడు ఆమెలో జరిగే సంఘర్షణకి ఒక అంతంటూ ఉండదు. భర్త పాదాలు పట్టుకుని "క్షమించాను" అనేవరకూ వదలదు. అంతవరకూ ఆమెలో శాంతి ఉండదు. తన కర్తవ్య పాలనలో ఏ లోటూ లేకుండా ఉండాలనే తాపత్రయంలో ఆమె మహా గర్విస్తూంటుంది. తన తల్లి ఎలా మసులుతుందో ఆమె పదిహేడు సంవత్సరాలు చూసింది. తనకున్న తెలివితేటలన్నీ ఆమె జీవిత విధానాన్ని అర్థం చేసుకోవటంలో బాగా పనికివచ్చాయి. చిన్నప్పుడు చదివిన పుస్తకాల నుంచిగాని, పెద్దలనుకునేవాళ్లు చెప్పిన నీతుల నుంచిగాని ఆమె నేర్చుకున్న సందేశం స్థూలంగా ఇది, "నీ భర్త పాదపద్మాలే నీకు శరణ్యం. వాటిని ఏ పరిస్థితుల్లోనూ వదలిపెట్టకు. వాటిని పూజించు. దాసివై సేవచేసి, అటు మెట్టినింటికీ, ఇటు పుట్టినింటికీ ఖ్యాతి తీసుకురా" ఇలాగే అందరూ ఆమెకి చెప్పారు. ఈ శబ్దాలు అనూరాధ చెవికి చాలా ఇంపుగా వినిపించాయి. ఒళ్లు పులకరించింది.

అనూరాధ తెల్లవారి లేవగానే భర్త పాదాలకి మొక్కుతుంది. "మీ మనసుకి కష్టం కలిగించే ఎటువంటి పరిస్థితినీ నేను కల్పించకుండా అవసరమైన ఓర్పు, శాంతం, సహనం, ప్రసాదించి ఈ దినం దుర్దినం కానివ్వకండి" అనికూడా ఆమె మనసులో అనుకుంటుంది.

ఓనాడు భార్యాభర్తల మధ్య చిన్న అభిప్రాయభేదం వచ్చింది. "నోరుముయ్. అట్టే వాగావంటే తన్నులు తినగలవు." అన్నాడు. భర్తకి ఇంతకోపం వస్తుందని అనూరాధ అనుకోలేదు. చప్పున నోరుమూసుకుంది. ఆ రాత్రి భర్త పాదాలమీదపడి ఏడ్చేవరకూ అతను క్షమించలేదు. అతను క్షమించేవరకూ ఆమె ఏడుస్తూనే ఉంది.

ఆడదానికి ఏమాత్రం లోకువ ఇవ్వకూడదని ప్రసాదానికి నిశ్చితమైన అభిప్రాయం ఒకటి ఉంది. అందుకనే అనూరాధని ఎంతదూరంలో ఉంచాలో అంతదూరంలోనే ఉంచాడు. ఆ హద్దుదాటి ఆమె ఏమాత్రం చొరవ తీసుకున్నా వెంటనే తగినశిక్ష ఆమె అనుభవించాల్సిందే. ఆ విధమైన తర్ఫీదులో అనూరాధ ఇరుగుపొరుగువాళ్ల అభిమానాన్నే కాక, అత్తగారి అభిమానాన్ని కూడా చూరగొంది. అందరూ ఆమెని ఆదర్శమైన ఇల్లాలుగా ముక్తకంఠంతో మెచ్చుకుంటున్నారు. అనూరాధ వంటగదిలో చేసే గొడ్డుచాకిరీ అంతా ఈ ఒక్క ప్రశంసతో తీరినట్టు అనుభూతి పొందుతూంటుంది.

ప్రసాదం మనసులో సంతోషిస్తాడు, పైకి మటుకు "దానిమొహం అది బొత్తిగా మన్నుతిన్న పాము" అంటాడు.

అనూరాధ ఈ ప్రశంసలు తనకి గిట్టవన్నట్టుగా "బాగా చెప్పారు" అని భర్తకి తాళం వేస్తుంది.

అనూరాధ కాపరానికి రాగానే అత్తగారి బాధ్యతలు తన వంతుమేరకు కాకుండా అతి ఔదార్యంతో కొద్ది ఎక్కువగానే భాగం పంచుకుంది. ఏపనీ ఆమె ప్రమేయం లేకుండా జరగదు. చీకటి ఉండగానే లేచి పనిపాటలు చేసుకుంటుంది. ఒక్క నిముషమైనా కూచున్నట్టు కనిపించదు. రాత్రి పదయేసరికి జైలులోంచి విడుదలైన ఖైదీలా వంటగది వదిలి పెడుతుంది. పనిపాటల విషయంలో కొత్తగా ఈ ఇంటికొచ్చి ఆమె నేర్చుకున్నదేమీ లేదు. చిన్నప్పట్నించీ తగిన శిక్షణ తల్లి వద్దీలో అనూరాధ పొందింది. అనూరాధ కాపరానికి వచ్చింతర్వాత భార్యని పూర్తిగా తన ఆధిపత్యంలో ఉంచుకుని హమేషాగా సేవలు చేయించుకునే అవకాశం ఎక్కువగా లభించింది పరంధామయ్యగారికి. ఆ విధంగా ఆయన సుఖపడుతున్నారు. కామాక్షమ్మకి కూడా భర్తకి సంపూర్ణమైన సేవ చేయగలిగే భాగ్యం ఈ నాటికి లభించిందికదా అని అద్దంతా భగవంతుడు తన పట్ల చూపిన ప్రత్యేక శ్రద్ధగా పొంగిపోతూంది.

అనూరాధ మధ్యగదిలోకి రాగానే అత్తగారి గొంతు వినిపించింది. "అమ్మాయ్ అనూరాధా" అని పిలిచింది.

"ఏం అత్తయ్యా".

"పడుకున్నావా అమ్మా. ఏవిఁటో నిద్రపట్టేసింది. ఒక్కతివీ చేసుకుంటున్నావు ఈ చాకిరీ అంతా."

"ఫర్వాలేదులే అత్తయ్యా ఏమంత పెద్దపని" అంది అనూరాధ వినయంగా.

"ఆ మెళ్లోవి తీసి అలమారులో దాచి తాళం వేసి మరీ పడుకో"

"అలాగే".

తలుపులన్నీ సరిగా వేసి ఉన్నాయో లేదో చూసి మధ్యగదిలో దీపం చిన్నదిచేసి గదిలోకి వెళ్లి పడుకుంది అనూరాధ. వీధిలోంచి కుక్కలు గొంతులు చించుకుని మొరుగుతున్నాయి. అరిచేతులూ, వేళ్లూ చూసుకుంటూ "ఎందుకో నీరసంగా ఉంటుంది. ఒచ్చినప్పటి కంటె బాగా చిక్కిపోయాను కూడాను. ఏదైనా మందు పుచ్చుకుంటే బాగుండును" అనుకుంది అనూరాధ.

7

రెండురోజులు వాల్తేరులో కాళ్లకి బలపాలు కట్టుకుని తిరిగి తిరిగి పరంధామయ్యగారు ముఖం వేళ్లాడవేసుకుని విషణ్ణ వదనంతో తిరిగి వచ్చేశారు. కామాక్షమ్మ ఆతృతగా లక్షప్రశ్నలు వేసింది. కాని సమాధానం మట్టుకు ఒక్కటే. బలవంతాన కన్నీరు ఆపుకుంటూ కూతురు ముందు ఏం చెప్పటానికీ సందేహిస్తూ నానుస్తూ "కాస్త మనం ఓపిక పట్టాలి" అన్నారంతే.

ఆ తర్వాత భార్యతో వివరాలన్నీ చెప్పారు. అంతవరకూ ఎవరెన్ని ప్రశ్నలు వేసినా సమాధానం మటుకు పొందలేకపోయారు.

కామాక్షమ్మ భోరుమని ఏడుస్తూ మధ్యగదిలోకి వచ్చి చతికిలబడిపోయింది. ప్రసాదం

"ఏమిటది?" అంటూ ఆతృతగా బయటికి వచ్చాడు గదిలోంచి. అనూరాధ వంటగది గుమ్మం దగ్గర నిలబడిపోయింది. పరంధామయ్యగారు భార్యనోరు ఒక చేత్తో మూస్తూ "పొరబాటున నీ చెవిని వేశాను. నువ్వు నిలువునా కొంప ముంచేట్టున్నావు" అన్నారు.

కామాక్షమ్మ హృదయవేదన కట్టలు తెంచుకుని పొంగిపోయింది. విశాలాక్షి రెండు చేతుల్లోనూ ఆలోచనలతో అతలాకుతలమైపోతున్న తలని అదిమి పట్టుకుని మంచం మీద చతికిలబడిపోయింది. భర్తని గురించి ఆమె తండ్రిని ఏమీ అడగదల్చుకోలేదు. తన జీవితం గురించి ఒక నిర్ణయానికి ఆమె రాకపోయినా ఒక తన కాపరం బాగుపడుతుందనే ఆశని మటుకు పెంచుకోలేదు. అలాగని పూర్తిగా ఆ తలంపే లేకుండా నిశ్చింతగానూ ఉండలేకపోతూంది. "ఏమిటీ అవస్థ!!! తోటి స్త్రీలంతా ముచ్చటగా కాపరాలు చేసుకుంటూంటే తన ఖర్మం ఇలా కాలిపోవాలా?" ఆమె కిటికీలోంచి దూరంగా కాలవగట్టుమీద మడి బట్టలతో తిరిగే పునిస్త్రీ పడుచుల్ని చూస్తూ, తన జీవితాన్ని తలుచుకుంటూ, బాధపడుతూ, ఆశపడుతూ, నిరాశా నిస్పృహలతో నిట్టూర్పులు విడుస్తూ నీరసించి పోతూంటుంది.

పరంధామయ్యగారు లోలోపల పూర్తిగా దిగాలుపడిపోయినా పైకి గంభీరంగా మసులుకుంటున్నారు. ఆయనగారు ఆ వూరు వెళ్లి తెలుసుకున్నదిది! అల్లుడు పూర్తిగా చెడిపోయాడు. ఇక అతను ఆ ఊళ్లో లేడు కూడాను. ఎక్కడికిపోయాడో ఎవరికీ తెలీదు. ఎప్పుడు తిరిగి వస్తాడో అదికూడా తెలియదు. ఊరంతా బాకీలు పెట్టేశాడు. ఆ ఉంపుడుకత్తె ఏది కావాలంటే అది ఆ క్షణం అక్కడికి తీసుకు రావాల్సిందే. అదంటే వాడికంత వ్యామోహం! దాని కోసం వాడు తగలేసిన డబ్బుకి ఒక లెఖ్ఖా జమా లేదుట. ఆయన మరోమాట కూడా విన్నారు. అది వినగానే గుండెలు పగిలిపోయినట్టయింది.

"వాడిక ఎందుకూ పనికిరాడండీ"

"అదేం?" అన్నారు పరంధామయ్యగారు.

"రోగాలతో మనిషి కుళ్లిపోయాడు. అందుకనే పారిపోయాడు ఈ ఊర్నుంచి."

"అయితే ఆ ఉంచుకున్నదాన్ని..."

"దాన్నీ ఒదిలేసి వెళ్లాడుగా."

తల గట్టిగా పట్టుకుని వికలమైన మనస్సుతో బండి ఎక్కి తిరిగి వచ్చేశాడు. ఆ విషయం కూతురుకి తెలుస్తే ఇక దాని ప్రాణంమీద దానికి మమకారం ఉండదనే ఉద్దేశంతో ఆయనా రహస్యాన్ని బయటికి పొక్కకుండా ఎక్కువ శ్రద్ధ తీసుకుంటున్నారు. తరుచు భార్యని హెచ్చరిస్తూ ఓ కంట కనిపెడుతూనే ఉన్నారు.

కామాక్షమ్మ కూతురు కాపరం గురించే బాధపడుతూ తరుచు ఉపవాసాలు చెయ్యటం విశాలాక్షి కూడా సహించలేకపోయింది. "నా కంటె ఎక్కువ బాధ ఎవరి కుంటుందమ్మా. నాకు నువ్వు ధైర్యం చెప్పటంపోయి నేనే నీకు ధైర్యం చెప్పటం వింతగా ఉంది. నాకే సిగ్గు వేస్తూంది." అంది.

ఈ సమస్యతో ఈ చిన్ని సంసారం ఓ గాడిపొయ్యిలా తయారయిపోయింది. అందరి మనసుల్లోనూ ఈ అభాగిని గురించిన ఆలోచనలే మెదుల్తున్నాయి. ఎవరికీ ఏమి చెయ్యటానికీ పాలుపోవటం లేదు. ఆమెని ఉత్సాహపరిచి వినోదపరుద్దామని వెళ్లినవారు కూడా ఆమె ముఖంలోకి చూస్తూంటే కడుపు తరుక్కుపోయి కన్నీరు కారుస్తారు. ఆమె స్వరంలోని బరువులు, ముఖంలోని

అసహాయత, ఆ కనురెప్పలు వాల్చటంలో నిరాశ, మూర్తీభవించిన విషాదమూర్తిలా విశాలాక్షి ఆ మంచంమీద కిటికీ వారగా కూర్చుని దూరంగా ప్రకృతిలో స్వేచ్ఛగా విహరించే పక్షుల్నీ, కాలవగట్టుమీద తిరిగే మనుషుల్నీ గమనిస్తూ, అత్తగారూ, మావగారూ, విధవాడబడుచూ, ఎప్పుడూ ధాముధూములుచేసే భర్తా, ఆప్యాయతకి ముఖం వాచిపోయిన ఆ పరిసరాలు అన్నీ తలపుకు తెచ్చుకుంటూ నిట్టూర్పులతో నీరసిస్తూ స్తబ్ధుగా ఉండిపోతుంది.

'అనూరాధ అదృష్టవంతురాలు. అభిమానించే అత్తమామలూ, అనురాగంతో ఆదరించే భర్తా ఆమె జీవితానికే లోటూ లేదు. మనసు తెలుసుకుని మసలుకునే నేర్పు ఆమెలోనూ ఉంది. అన్నయ్య సహృదయుడు. ఒక్కనాడు తను ఇట్టి సౌమనస్యం చవిచూడలేకపోయింది. అత్తవారింట్లో అడుగుపెట్టిన నాటినుంచీ ఆ కొంపలో ఆదరణ ఎవరిదగ్గిరా మచ్చుకైనా చూడలేదు. ఎవరిమటుకు వారు ఏదో పురమాయిస్తూ అవసరాలు తీర్చుకుందుకు ఉపయోగించుకునే దాసీ దానిమల్లేనే చూశారు. ఆడదానికి భర్త అనురాగమే దూరమైతే ఇక కొరతగిం దేముంటుంది. అనూరాధ అలా కాదు. ఆమె అదృష్టవంతురాలు! తను? దురదృష్టవంతురాలు! అభాగ్యురాలు' విశాలాక్షికి గుండెలు పగిలిపోతున్నాయా అనిపించింది. తల వేడెక్కిపోయింది. తలుపు తీసుకుని పెరట్లోకి వెళ్లి మల్లెపందిరివార నిలబడింది. రెండు మొగ్గల్ని కోసి కసితీరా నలిపి గరవాటేసింది.

హృదయం దొలిచే బాధ! ఆకాశంలో మినుకుమినుకుమనే చుక్కలమధ్య చంద్రబింబం వైపు చూసింది. జాలిలేని జాబిలి తన్ని చూసి నవ్వుతున్నట్టే అభిమానపడింది. క్షణం మేఘాల చాటుకెళ్లి తిరిగి ఫక్కుమన్నాడు. కవ్విస్తున్నాడు! దోబూచులాడుతున్నాడు. చరచరా బావివైపు నడిచి నీళ్లలోకి తొంగి చూసింది. నిశ్చలమైన నీళ్లలోకి తొంగి చూస్తున్నాడు చందమామ. చేతిలో గులకరాయి నీళ్లల్లో వేసింది. చందమామ అలుముకుపోయాడు. నుదుటిమీద చెమట చెంపలమీదికి జారిపోయింది. ఆలోచనల వేడి!!

చప్పున ఏదో స్ఫురించినట్లయి వెనక్కి చూసింది. ఎవరూ లేరు. ఆమె గుండెలు కుదుటపడ్డాయి. అసలు తనెందుకిలా బావిదగ్గర నిలబడటం? ఎవరైనా చూస్తే? అమ్మో! ఎంత అల్లరైనా చేస్తారు. చచ్చి సాధిద్దామనే ఉద్దేశం తనకి లేదని ఎంత చెప్పినా ఎవరూ నమ్మరు. గబగబా గదిలోకి నడిచింది. దీపం పెద్దదిచేసి పుస్తకం తీసి చదవాలనుకుంది. కళ్లు మసకేసినట్టయి అక్షరాలు అలుముకుపోతున్నాయి. పుస్తకం మూసేసింది. మధ్య హాలులోకి చూసింది. కామాక్షమ్మ ఆవులిస్తూ భర్త పాదాలు పడుతూంది.

"అనూరాధ హాయిగా భర్త ముందు కూర్చుని కబుర్లు చెబుతూ, చందమామ వెన్నెలలోకి చూస్తూ..." విశాలాక్షి గుండెలు రాసుకుంటూ లేచి నిలబడింది. అనూరాధ ఎప్పుడూ నవ్వుతున్నట్టే కనిపిస్తుంది. నవ్వులబండి. తను హృదయం విప్పి నవ్వి ఎన్నాళ్లయింది! అనూరాధ ఇప్పుడు ఏం చేస్తూంటుంది? భర్త హృదయం మీద తల ఆన్చి తియ్యని కలలు కంటూ, మేఘాల మీద తేలిపోతూ... "అనూరాధ తన్ని గురించి జాలిదలుస్తుంది. తన్ని చూసి కన్నీరు పెట్టుకుంటుంది. అబ్బ! ఈ సానుభూతి భరించటం కష్టం! గుండెలు పగిలిపోతాయి!" విశాలాక్షి మధ్యగదిలోకి వచ్చింది. అన్నయ్య గదిలో దీపం వెలుగుతూంది.

"దేనికే అమ్మాయి" అంది కామాక్షమ్మ.

"మంచినీళ్లు కావాలి."

వంటగది గుమ్మంలో నిలబడిపోయింది విశాలాక్షి. తను ఊహించినట్టుగా అనూరాధ భర్త వక్షంమీద తల ఆన్చి కలలు కనడం లేదు; వంచిన నడుం ఎత్తకుండా ఇల్లు కడుగుతూంది.

ముఖంమీదికి పడుతున్న జుట్టును వెనక్కి నెట్టుకుంటూ గుమ్మంలో నిలబడ్డ ఆడబడుచుని చూసి "ఏం కావాలమ్మా" అంది అనూరాధ.

"ఏమీ అక్కర్లేదు" - విశాలాక్షి రెండుకళ్లు చెమ్మగిల్లాయి. క్షణం పోయింతర్వాత "ఇప్పటిదాకా ఏవిఁటీ చాకిరీ?" అంది.

"మీ అన్నయ్య ఇప్పుడే వచ్చారు."

"ఎక్కడి కెళ్లాడు?"

"సినిమా కెళ్లారేమో."

ప్రసాదం గదిలోంచి చరచరా ఇవతలికి వచ్చి "తెలిసీ తెలియని వాగుడు వాక్కు. నేను సినిమా కెళ్లానని నీ కెవరు చెప్పారు? నే వెళ్లింది స్నేహితుడింటికైతే సినిమా కెళ్లానుట. ఈవిడగారు చూసింది కాబోలు" అంటూ ఎగిరిపడ్డాడు.

"పోనీ లేరా! అంత మాత్రానికి అంత కోపం దేనికి" అంది విశాలాక్షి.

అనూరాధ చిన్నబుచ్చుకుని వంచిన తల ఎత్తకుండా నిలబడిపోయింది. భర్తకి కోపం రావటానికి గల కారణం అనూరాధకి ఇప్పుడు స్పష్టంగా అర్థం అయింది. 'కాపరం కాలిపోయిన అభాగ్యురాలు ఇంట్లో కుళ్లికుళ్లి ఏడుస్తుంటే నేను వినోదాలూ, విలాసాలూ, సాగిస్తానా?' అన్న అర్థం భర్త అన్నమాటల్లో వ్యక్తం అయింది.

"ఇక పడుకో అనూరాధా" అని గదిలోకి వచ్చి మంచం మీద పడుకుంది విశాలాక్షి. కొన్ని నిముషాల క్రితం తను ఆలోచించిన విధానం తల్చుకుంటే విశాలాక్షికి చాలా సిగ్గువేసింది. "ఎన్నడూ లేనిది ఇంకొకరిమీద అసూయపడే పాడుబుద్ధిని కూడా పుట్టించావా దేముడా! ఏవిఁటీ దురవస్థ!! -" ఆమె చెంపలన్నీ తడిసి చెరువైపోయాయి.

8

విశాలాక్షికి పదిహేను రోజుల కొకమారు వాల్తేరులో తన పొరుగింటి స్నేహితురాలు అన్నపూర్ణ దగ్గర్నించి ఉత్తరాలు వస్తూంటాయి.

ఒక సంవత్సరం గడిచిపోయింది.

కాని అల్లుడి జాడ మటుకు తెలుసుకోలేకపోయారు పరంధామయ్యగారు. అనూరాధ పండులాంటి కొడుకుని కని అత్తవారింటి కొచ్చింది. మనిషి బాగా నీరసించిపోయింది. ప్రసాదానికి తీరిక వేళల్లో వాడితో సరిపోతోంది.

విశాలాక్షి ఈ ఏడాదిలోనూ గుర్తుపట్టటానికి వీల్లేకుండా మారిపోయింది. శరీరంలో మాంసమంతా హరించుకుపోయి ఎముకలు బయటపడ్డాయి. ఒక్కపూట మటుకు భోజనం చేస్తుంది. ఇష్టం ఉంటే స్నానం చేస్తుంది. లేకపోతే రెండు రోజులైనా ఒళ్లు తడపదు. తలకి నూనె రాసుకోవటం మానేసింది. జడ వేసుకోవటం మాని ముడి వేసుకుంటూంది. మాటల్లో తడబడుతూంటుంది. పరాకు ఎక్కువైంది. ఒక విషయం మాట్లాడుతూ తెలియకుండానే మరొక విషయంలోకి వెళ్లిపోతూంటుంది. ఇదివరకు అద్దంముందు కూచుని తీర్చి బొట్టుపెట్టుకునే విశాలాక్షి ఇప్పుడు ఎవరన్నా గుర్తుచేస్తే ఇంత కుంకం వేసి మెత్తుకుంటుంది.

పిల్లాడికి పాలిచ్చి వాణ్ణి నిద్రపుచ్చి అనూరాధ పెరట్లోకి వచ్చింది. మల్లెపందిరి నానుకొని నిలబడి ఉంది విశాలాక్షి.

"ఇక్కడేం చేస్తున్నావమ్మా."

కంగారు కప్పిపుచ్చుకుంటూ "ఏవీఁలేదు వదినా ఊరికే నిలబడ్డాను" అంది విశాలాక్షి.

అనూరాధ దగ్గరగా వచ్చి "అవునుగాని ఇలా సత్యాగ్రహం చేసి ఏం సాధిద్దా మనుకుంటున్నావో చెప్పు" అంది.

"ఏదో సాధిద్దామనే ఉద్దేశమూ లేదు; ఉన్నా సాధించనూ లేను. నేనేం చెయ్యగలను వదినా ఆడదాన్ని."

భర్తమీద అచంచలమైన భక్తిప్రపత్తులు కల ఏ ఆడదీ ఈ ప్రపంచంలో సాధించలేని దంటూ ఉంటుందంటే అనూరాధ ససేమీ ఒప్పుకోదు. అందుకనే ఆమె "భగవంతుడు మన్ని దయ తల్చాలి" అంది.

విశాలాక్షి చీకట్లోనే నవ్వింది.

"ఎందుకమ్మా నవ్వుతున్నావు?"

"ఏవీఁలేదు."

"ఇప్పుడు దేముడంటే నమ్మకం పోయిందా?"

విశాలాక్షి బాధగా ముఖం చిట్లిస్తూ "నాకిప్పుడు ఎవ్వరిమీదా నమ్మకం లేదు వదినా ఎ...వ్వ...రి...మీ...దా...లే...దు."

ఇక మాట్లాడలేకపోయింది అనూరాధ. పిల్లవాడి గొంతు వినిపించి లోపలికి వెళ్తూ "ఇక పడుకోవమ్మా. పొద్దుపోతూంది." అంది.

* * *

ఆ మర్నాడు వాల్తేరు నుంచి అన్నపూర్ణ వ్రాసిన ఉత్తరం వచ్చింది.

విశాలా,

భగవంతుడు నీ పక్షాన ఉన్నాడని ఇంతవరకూ అనుకున్నాను. కాని నిజానికి అదంతా మన తృప్తి కోసం అనుకునే మాట. కాకపోతే నీకు జరిగిన అన్యాయం ఏవిఁటి చెప్పు. మీ ఆయన ప్రస్తుతం ఈ ఊళ్లోనే ఉన్నాడు. కాని ఇక అతను దాంపత్య జీవితానికి పనికిరాడు. ఇంతకంటే ఏం రాయను.

అన్నపూర్ణ.

విశాలాక్షి గుండెలు ఆగిపోలేదు. కనీసం వేగంగానయినా కొట్టుకోలేదు. ఉత్తరం చదవటం పూర్తిచేసి ముక్కలు ముక్కలుగా చింపేసింది. గట్టిగా పగలబడి నవ్వాలనిపించింది. గుండెల్ని నవిఁలే కసీ, పగా తీరినట్టనిపించింది. ఇన్నాళ్లకి శాంతి లభించినట్టయింది.

ఆ రాత్రల్లా ఆమె సుఖంగా నిద్రపోయింది. మళ్లీ కొద్దిరోజుల్లోనే విశాలాక్షి పూర్తిగా కోలుకుంది. శరీరానికి పూర్వపు నిండుతనం పచ్చదనం మళ్లీ వచ్చాయి. అలంకరణ విషయంలో ఇప్పుడామె ప్రత్యేకమైన శ్రద్ధ తీసుకుంటుంది.

ఓనాడు తెల్లవారుఝామున కామాక్షమ్మ ఆత్రుతగా ఇల్లంతా తిరగటం మొదలుపెట్టింది.

ఆమె మనసు ఆమె స్వాధీనంలో లేదు. ఇంటిల్లిపాదీ లేచారు. నలుగురూ నాలుగువైపులా ఊళ్లోకి పోయారు. రోజుల తరబడి ఎదురు చూశారు.

కాని విశాలాక్షి జాడమటుకు ఎవరికీ తెలియలేదు.

నాలుగు సంవత్సరాలు పోయిం తర్వాత అనూరాధ పేర ఓ ఉత్తరం మటుకు వచ్చింది. విశాలాక్షే రాసింది.

వదినా!

కావాలని నీ పేరనే ఉత్తరం రాస్తున్నాను. అందర్నీ అడిగానని చెప్పు. బాబులుకి నా ముద్దులు. నేను చేసినపని మిమ్మల్ని చాలా ఆందోళనపరిచి ఉంటుందని నాకు తెలుసు. కాని అంతకంటె మరో మార్గాంతరం లేకపోయింది. మళ్లీ సంసారం - సారం లేని సంసారం! నీకు తెలిసే ఉంటుంది. అటువంటి మనిషితో కాపరం ఏం చేస్తాను. వాళ్లు పడేసే నాలుగు మెతుకుల కోసం వాళ్లింట్లో దాసీపని చెయ్యలేను. ఎన్నాళ్లని మీ దగ్గర మటుకు ఉంటాను. ఇప్పుడేదో స్వయంగా పదిమంది పిల్లలకు చదువు చెప్పి నాలుగు డబ్బులు సంపాదించుకుంటున్నా. సాగినన్నాళ్లు సాగుతుంది.

ఒకప్పుడు నిన్ను చూసి అసూయపడ్డాను. తల్చుకుంటే ఇప్పుడు సిగ్గువేస్తూంది. ఆడదాన్ని గురించి ఏమని చెప్పను వదినా. ఒక స్త్రీని చూసి మరొక స్త్రీ సానుభూతి చూపిస్తుంది. నిజానికి అంతా ఒకటే చీకటి కొట్లో ఊపిరాడక ఉక్కిరి బిక్కిరౌతున్నాం. ఒకరికంటె మరొకరు ఏవిధంగానూ మెరుగైన స్థితిలో లేరు. ఉదాహరణకి మనిద్దరం ఉన్నాం. ముఖం చూస్తే అసహ్యించుకుని, కొట్టి, తిట్టి, న్యూనతపరచి 'నువ్వంటే నాకు అభిమానం లేదు. నీ ముఖం చూడను' అని వదిలేసాడు నా భర్త నన్ను. ఇదొరకం స్త్రీ జీవితం. వేళకింత తిండిపడేసి కట్టుకుందుకు గుడ్డ ముక్కలు నాలుగిచ్చి, అవసరం తీర్చుకుందుకు రాత్రి హృదయంలో కాస్త చోటు ఇచ్చి, తను ఇవ్వలేని గౌరవం తనకి ఇవ్వాలనే నమ్మకంతో, నీ శరీరంలోని జీవశక్తినంతా పీల్చి పిప్పిచేసే నీ భర్తకోసం దాసీదానివై నువ్వు బ్రతుకుతున్నావు. అనేక సంసారాలు చూశాను. నే తెలుసుకున్న సత్యం ఒక్కటే. ఈ ఆడవాళ్లంతా చరణదాసులు! నువ్వు నీ భర్తని ఎంతైనా ప్రేమించు, ఎంతయినా గౌరవించు, ఎంతైనా సేవ చెయ్యి. నీ హద్దులు దాటి నువ్వు ఒక్క అడుగైనా అవతల వేశావా నీ భర్త నిన్ను క్షమించడు.

నిన్ను మీ ఆయన 'ఒసేవ్' అని సంబోధిస్తాడు కదూ! నువ్వు 'ఏవండీ' అంటావు. నువ్వూ 'ఒరేయ్' అని చూడు. ఏమౌతుందో చూదాం. నీ భర్త గీసిన హద్దు గీతలకి ఇదొక చిన్న ఉదాహరణ మాత్రమే. ఏవిఁటిలా రాస్తూందని ఆశ్చర్యపోతున్నావు కదూ?

నా కంటె నువ్వు ఏ విధంగా మెరుగని నన్ను జాలి తలుస్తావు వదినా? ఇంతకంటె నవ్వు పుట్టించే విషయం మరొకటేదైనా ఉందా? ఎన్నాళ్లు అమాయకంగా ఈ జాతి ఇలా మోసపోతుంది!!!

ఆ ఉత్తరం చదివి అనూరాధకు ఎంతో కోపం వచ్చింది.

రాత్రి భర్తపాదాలు పడుతూ "అదేవిఁటండీ ఆ ఉత్తరం అలా రాసింది" అంది.

"దానికి మతిపోయిందిలే" అన్నాడు ప్రసాదం.

✸

భారతి, జులై 1956.